



ASUMISSOSIAALINEN TYÖ: KOTIIN JA RIKOLLISUUDESTA IRTI?

Riitta Granfelt

 Y-SÄÄTIÖ

Y-Säätiön julkaisuja 2015



Esipuhe: Rikollisuudesta irtautumisen hauraus ja asumissosiaalisen työn mahdollisuudet

Esipuhe

1. Johdanto	5
2. Tutkimusympäristö, laadullinen aineisto ja tutkimuksen toteutus	7
3. Käsitteet: asumissosiaalinen työ ja desistanssi	10
4. Ahdistuksen alla: asumissosiaalisen työn emotionaalisesti kuormittavat kohdeilmiöt	15
5. Desistanssipolulta eksyneet, vankilan ja kadun pyöröoviin juuttuneet	20
6. Asunto ensin: vankilan portilta kotia kohti	22
7. Tavalliseen lähiökerrostaloon	25
8. Vapauteen valmennus -palvelu: asumissosiaalinen työ osana asteittaista vapauttamista	27
9. Asunto sosiaalisen tilanteen perustana	31
10. Johtopäätökset	33

Raportti on kirjoitettu osana Suomen Akatemian rahoittamaa tutkimusprojektia
”Pitkäaikaisasunnottomuus ja asunto ensin -periaatteen soveltaminen Suomessa” (2011–2015)

Riitta Granfeltin käsillä oleva teos avaa näkymiä rikostaustaisten henkilöiden asunnottomuuteen ja heidän kanssa tehtävään asumissosiaaliseen työhön. Granfelt on tehnyt uraauurtavaa tutkimusta asunnottomuuden ja kodittomuuden kysymysten parissa. Hän on antanut äänen marginaalin marginaalissa eläville ihmisille. Granfeltin herkkyyks sanoittaa marginaalissa elävien ihmisten elämää on omaa luokkaansa. Tuotannossaan hän on tuonut esille niitä yhteiskunnallisia reunaehtoja, joissa vankilakierteessa ja asunnottomana monenkertaista leimaa kantavat ihmiset elävät.

Asunnottomuus on yhteiskuntapoliittinen ongelma, johon yksilötasolla liittyy usein laaja-alaisia psykososiaalisia vaikeuksia, kuten päihde- ja mielenterveysongelmia, rikollisuutta, elämänkriisejä ja köyhyyttä. Se on tila, jossa ihminen on turvaton ja huomattavan haavoittuvassa asemassa. Asunnottomuustutkimuksissa on kuvattu kodittomien ihmisten elämäntilanteita ja niitä reunaehtoja, jotka hyvinvointivaltiossa johtavat osan ihmisistä asumaan kaduille ja porraskäytäviin.

Asiantuntijafoorumeissa on etsitty keinoja ja ratkaisuja asunnottomuuden vähentämiseen. Suomessa pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelmat (Paavo I ja Paavo II) ovat osoitus tästä. Niissä on tavoiteltu asunnottomuuden vähentämistä pitkäjänteisesti ja tiiviissä vuoropuhelussa kansainvälisen asunnottomuustutkimuksen ja kansallisten toimenpideohjelmien kanssa. Tuleva Aune-ohjelma jatkaa samaa pitkäjänteistä työtä. Asunnottomuuteen kiinnittyä tutkimus ja asiantuntijafoorumit pyrkivät vaikuttamaan siihen, miten ilmiöön suhtaudutaan yhteiskunnassa. Käytäntö ja tutkimus kulkevat käsikädessä ja rakentavat sen julkisen puheavaruuden, jossa ilmiö tulee näkyväksi ja poliittisesti kiinnostavaksi. Näin otetaan osaa yhteiskunnalliseen arvokeskusteluun eli siihen, miten yhteiskunnallisissa päätöksenteossa ja toimenpiteissä huomioidaan monenkertaisiin marginaaleihin ja osattomuuteen ajautuneet ihmiset.

Vapautuvien vankien asunnottomuudesta puhuttaessa on syytä kysyä, miten kohtaavat marginaalissa elävien ihmisten tarpeet sekä auttamisjärjestelmän mahdollisuudet ja tavat vastata niihin. Granfelt tutkimuksessa liikutaan näiden kysymysten parissa. Asumissosiaali-nen työ: kotiin ja rikoksista irti -teoksessa Granfelt avaa niitä reunaehdoja, joissa vankilasta vapautuvat ihmiset pyrkivät elämänmuutokseen. Hän on analysoinut vankilasta vapautuvi-en miesten kertomuksia ja heidän kanssa työtä tekevien sosiaalialan ammattilaisten yksi-lö- ja ryhmäkeskusteluja. Aineistoillaan Granfelt on kuvannut asumissosiaalisen työn lähtö-kohtia ja tavoitteita, suhtauttaen niitä edelleen rikoksista irtautumisen haasteisiin. Teokses-sa kuvataan rikostaustaisten ihmisten asunnottomuutta moniaineeksisesti ja työn sisältöjä käsitteellistäen.

Teoksessa tulee näkyväksi se, miten vaikeista – jopa toivottomaltakin tuntuista – lähtökoh-dista vankilasta vapautuva pitkäaikaisasunnoton rakentaa elämänsä uudelleen. Vakavat päihde- ja mielenterveysongelmat, velkaantuminen, köyhyys ja asunnottomuus johtavat ti-lanteeseen, jossa katu on koti eikä paremmasta ole tietoa. Kaikille edes vankila ei tarjoa kat-toa pään päälle vaan he pyörivät vankilan ovista sisään ja ulos tahdilla, jossa rangaistusajan suunnitelmat tai elämäntilanteen kartoittamiset jäävät toteuttamatta. Työntekijöille haas-teeksi asettuu hauraan desistanssin eli rikollisuudesta irtautumisen hyväksyminen; sen, että on olemassa ihmisiä, joilla ei ole sellaista kiinnipitävää ympäristöä, jossa eheytyminen koke-muksia pääsisi syntymään.

Päihdeongelmien, rikoskierteen, velkaantumisen ja muiden psykososiaalisten vaikeuksien leimaamaa elämää ei ole helppoa muuttaa. Jostakin pitäisi saada toivoa ja luottamus siihen, että on olemassa vaihtoehtoja elämän eteenpäin suunnitteluun. Elämäntapa vie muka-naa ja vaikka motivaatiotakin olisi, elämä ei mene oppikirjamaisesti kohti parempaa. Tämä on asumissosiaalisen työn haaste, johon Granfeltin paneutuu teoksessaan konkreettises-ti. Asumissosiaalisen työn käsite on relationaalinen. Siinä korostuu ne monet suhteet, joita vankilasta vapautunut asunnoton tarvitsee kokonaisvaltaiseen muutokseen ja jotka työnte-kijöiden kuuluisi tunnistaa ihmisen kokonaistilannetta ja kuntouttavan työn tarpeita arvioi-nessaan. Työn emotionaalisesti raskaat lähtökohdat merkitsevät sitä, että työntekijöiden on siedettävä asiakkaiden elämän karuutta, kuten kuolemia, väkivallan kohteeksi joutumista, toistuvia retkahduksia ja läheisten tuskaa.

Granfelt pohtii myös asunto ensin -periaatteen ja portaittaisen mallin suhdetta toisiinsa ja toteaa, että Suomessa kumpakaan ei puhtaasti toteuteta vaan niitä sovelletaan ja yhdiste-tään asunnottoman ihmisen parhaaksi. Vaikka asunto ensin -periaate on ihannemalli, toisi-naan pitkäkestoinen ja ihmisen kokonaisvaltaiset kuntoutustarpeet huomioiva portaittainen eteneminen tuetummasta asunnosta vapaammille asuntomarkkinoille on yksilön selviyty-misen edellytys. Asunto on välttämättömyys, mutta ei sinällään poista muita kuntoutustar-peita. Rikostaustainen, vankilasta vapautuva asunnoton henkilö ei ole ihannevuokralainen yksityisillä asuntomarkkinoilla. Asumishistoriaa leimaavat usein hädöt ja häiriömerkinnät. Velkaantumisesta johtuen luottotiedot ovat menneet ja asuntoa on lähes mahdotonta saa-da yksityisiltä vuokranantajilta. Moniaineeksiset, ihmisen yksilölliset elämäntilanteet huomioi-vat tukiasuntoratkaisut ovat siksi välttämättömiä.

Lopuksi todettakoon, että asumissosiaalisen työn pohdinnat ovat osa asunnottomuuden näkyväksi tekemistä, jossa ollaan syvimmiltään vastatusten yhteiskunnan arvojen, humanis-tisen työn oikeutuksen, vallalla olevan ihmiskäsityksen, yhteiskunnan vastuun ja resurssien sekä välittämisen kysymysten kanssa. Kysymys on muun muassa siitä, miten taata inhimilli-set elinolot ja tuki tilanteessa, jossa ihminen on erilaisten tekijöiden seurauksena joutunut asunnottomaksi. Yhtä tärkeää on pohtia sitä, miten tuottaa sellaisia palveluita, jotka huo-mioivat erilaiset tarpeet ja elämäntilanteet, ovat riittävän joustavia, kohtaavia ja ihmisarvoa kunnioittavia. Pitkäkestoisella asunnottomuuden vastaisella työllä on Suomessa pystytty vä-hentämään asunnottomuutta tai ainakin siirtämään ihmisiä asuntojonoihin. Asunnottomien määrä on kuitenkin edelleen huolestuttavan suuri, vuonna 2014 heitä arvioitiin olevan noin 7 100. Ilmiö parissa käytävää keskustelua tarvitaan edelleen. Erityisen tärkeää on saada tie-toa asunnottomien arjen reunaehdoista, jotta voidaan rakentaa epäkohdat huomioivia pal-veluita. Pohdintoja on hyvä jatkaa myös palveluiden soveltuvuudesta ja haasteista sekä työn oikeutuksesta, siihen sisältyvistä vallan ja velvollisuuksien dynamiikasta, jotta asunnotto-muuteen voidaan tehokkaasti tarttua ruohonjuuritasolla. Granfeltin teos antaa ajattelemissa näihin teemoihin. Siinä tulee selkeästi ilmi se, että asunnottomuutta ei poisteta ilman koko-naisvaltaista kuntouttavaa otetta.

*Sanna Väyrynen
toiminnanjohtaja
Kriminaalihuollon tukisäätiö*



1. Johdanto

Se on semmonen mikä kyllä oikeastaan on se suurin stressaava tekijä työntekijälle tässä, se asunnon saaminen. Muut, oli se sitten vaikka kuntouttava työtoiminta, työpajapaikka, koulupaikka, ne on taas semmosia jotka tulee sit ajallaan jos semmosta haluaa esimerkiksi, mut se asunto on semmonen mikä kyllä aiheuttaa sitä päänvaivaa.

Aineisto-otteessa rikosseuraamusalan järjestön työntekijä tiivistää Suomen nykyisen asunnottomuuspolitiikan suuntaukseksi hyväksytyn asunto ensin -periaatteen ja sen käytännön toteutta-misessa olevat vaikeudet: rikollisuudesta irrottautumista edes-auttavat toiminnot edellyttävät asumisen turvaamista, missä on suuria ongelmia erityisesti pääkaupunkiseudulla, mutta myös monissa muissa isoissa kaupungeissa.

Suomi on ainoa Euroopan Unionin maa, jossa asunnottomuus on viime vuosina vähentynyt. Tästä huolimatta vuoden 2014 marraskuussa Suomessa oli yli 7 000 asunnottomia. Heistä 2 400 oli pitkäaikaisasunnottomia, joiden asunnottomuus oli kestä-nyt yli vuoden tai toistunut viimeisten kolmen vuoden aikana. (www.ara.fi.) Suomessa on vuosien 2008–2011 ja 2012–2015 aikana panostettu ympäristöministeriön johdolla pitkäaikais-asunnottomuuden vähentämiseen valtakunnallisilla ohjelmil-la, joiden toteutukseen on osallistunut valtio, 11 kaupunkia, lukuisia valtakunnallisia ja paikallisia järjestöjä ja yksityissekto-rin toimijoita. Ohjelmakokonaisuutta kutsutaan nimellä Paa-vo I (2008–2011) ja Paa-vo II (2012–2015), ja sen aikana pitkä-aikaisasunnottomuus on vähentynyt noin 1 000 henkilöllä. (www.asuntoensin.fi)

Pitkäjänteisen ja suunnitelmallisen ylisektoraalisen yhteistyön tuloksena on kehitetty kolmannen sektorin järjestöjen, sosiaali-toimen ja asuntotoimen yhteistyömalleja pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämiseksi. Näiden avulla on saatu avatuksi kunnallisten vuokra-asuntojen ovia myös heille, joille ne muutoin ovat olleet aiemman asumishistorian vuoksi suljetut. Vankilasta asunnottomina vapautuvien joukosta heitä löytyy paljon. Asunnon järjestäminen on edelleen yksi suurimmista huolista vapautumispäivän lähestyessä. Tämän lisäksi asunnon säilyttäminen saattaa tuottaa ongelmia. Vankilasta vapautuvien asunnottomuus ei ole vähentynyt toivotusti (Kaakinen, 2013). Syitä löytyy paitsi vuokra-asuntojen heikosta saatavuudesta, myös köyhyydestä, vankeuden tuottamasta leimasta, rasitteisesta asumishistoriasta sekä päihde- ja rikospainotteisesta elämäntavasta.

Vapautuvien vankien asunnottomuutta on perusteltua lähestyä osana syrjäytymistä, eriarvoisuutta ja osattomuutta. Rikollisuus, päihteet ja asunnottomuus ovat rikosseuraamusalan asiakkaiden arjessa näkyviä ja keskeisiä ongelmia. Lähestyn näitä kysymyksiä psykososiaalisessa ja sosiaalipoliittisessa kontekstissa näkökulmana asumissosiaalinen työ ja sen kehittämistarpeet rikosseuraamusosalalla. Kiinnostukseni kohteena on rikosseuraamusalan asiakkaiden, ensisijaisesti vapautuvien vankien lähtökohdista toteutuva asunto ensin -periaatetta soveltava asumissosiaalinen työ ja sen suhde desistanssiin eli rikollisuudesta irrottautumiseen. Tutkimus kohdentuu ammattilaisten sekä vankien ja vankilasta vapautuneiden kokemusten tulkintaan. Asunnottomuus, vankeus, asumissosiaalinen työ ja desistanssi saavat eri ihmisten, niin asukkaiden ja vankien kuin rikosseuraamusalan ammattilaisten, tulkitsemina hyvin erilaisia merkityksiä. Kokemusten tulkintaan perustuvan tutkimusotteen avulla on mahdollista analysoida työprosesseja ja elämäntilanteita, niiden eri osa-alueita ja osien keskinäisiä suhteita sekä etsiä niitä subjektivisia merkityksiä, joita ihmiset antavat ilmiöille ja toiminnolle ja niiden välisille prosesseille (Clapham 2005, 244–253).

Tavoitteeni on jäsentää asumissosiaalisen työn käsitettä ja tuottaa yhdessä työntekijöiden ja rikostaustaisten asiakkaiden kanssa tietoa, jota voidaan käyttää asumispalvelujen ja asteittaisen vapauttamisen kehittämisessä. Rikosseuraamusalan nykyinen suuntaus on vähentää suljetuissa laitoksissa suoritettavien rangaistusten osuutta ja vahvistaa jatkumona toteutuvaa vapautteen valmennusta. Tämä toimintamalli antaa edellytykset kehittää asunnottomuutta ennalta ehkäisevää työtä siten, että se kiinnittyy desistanssin eli rikollisuudesta irrottautumisen tukemiseen. Rikosseuraamusalan perustehtävän, desistanssin tukemisen näkökulmasta vapautuvien vankien asunnottomuuden ennalta ehkäisy ja asumisen turvaaminen on ensiarvoisen tärkeä tavoite. Tästä seurauksena olen kiinnostunut siitä, miten asunto ensin -malli toteutuu vankilasta vapautuville suunnatuissa rikosseuraamusalan järjestöjen toteuttamissa asumispalveluissa. Näkökulmana on vankilasta vapautuminen ja asunnottomuus, johon asumissosiaalisella työllä pyritään vaikuttamaan. Tutkimustehtävänä on asumissosiaalisen työn käsitteellistämi-

nen aineistolähtöisen sisällönanalyysin avulla. Painopiste on sosiaalisen eri ulottuvuuksissa, jotka ovat yhteiskunnan toimintoihin ja palveluihin kiinnittyminen, vertaistuki ja lähisuhteet, suhde asumissosiaalisen työn ammattilaisiin ja suhde itseen ja omaan elämäntilanteeseen. Sekä asumissosiaalinen työ että desistanssi eli rikollisuudesta irrottautuminen toteutuvat prosessina, jossa lähtökohta on erityinen silloin, kun työskennellään vapautuvien vankien parissa: vankila on yhteiskunnan äärimmäiseen marginaaliin sijoittuva paikka yhteiskuntapoliittisesti, kriminaalipoliittisesti ja kokemuksellisesti.

Suomessa toimii kaksi kolmannen sektorin järjestöä, joiden kohderyhmänä ovat rikostaustaiset asiakkaat. Valtakunnallinen järjestö Kriminaalihuollon tukisäätiö eli Kritis toimii pääosin pääkaupunkiseudulla ja Silta-Valmennusyhdistys Tampereella. Molemmat järjestöt tarjoavat asumispalvelujen lisäksi runsaasti myös muita rikostaustaisten asiakkaiden desistanssia ja sosiaalista integraatiota tukevia toimintoja ja palveluita. Kumpikin tekee laaja-alaista yhteistyötä niin julkisen kuin yksityisen asuntosektorin, kunnallisen sosiaali- ja terveydenhuollon, sosiaali- ja terveydenhuoltoalan järjestöjen, vertaistukitoimijoiden ja Rikosseuraamuslaitoksen kanssa. Yhteistyö vankiloitten kanssa, erityisesti vapautteen valmennuksessa, asteittaissa vapauttamisessa ja asumispalveluissa on oleellinen osa työn kokonaisuutta. Vankiloissa tehdään paljon kuntouttavaa työtä, ja järjestöjen tehtävä on osaltaan luoda tälle toiminnalle perustuvia kuntoutusjatkumoa. Asumisen ja vapautteen valmennuksen tulee alkaa jo vankeusaikana, mieluiten useita kuukausia ennen vapautumista. Tästä seurauksena tärkeä osa järjestöjen asumissosiaalisesta työstä tehdään jo vankeusaikana.

Silta-Valmennusyhdistyksen ja Kritsin lisäksi useissa Paavo-kunnissa on asumispalveluja tarjoavia päihde- ja mielenterveysalan järjestöjä, joiden asiakaskunnasta suuri osa on rikostaustaisia. Kritsin koordinoimana 11 järjestöä on perustanut osana pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmaa vapautuvien asumisen tuen verkoston (VAT-verkosto), jonka avulla mallinnetaan vankilasta vapautuvien asumis- ja kuntoutumispolkua ja jaetaan hyviä käytäntöjä. Mallinnuksen perustana on vankilassa aloitettu kuntouttava toiminta, johon on liitetty asumisvalmiuksien vahvistaminen ja asumisen konkreettinen suunnittelu. Mallinnus sisältää asumista tukevaa monialaista toimintaa sellaisten rikostaustaisten henkilöiden tilanteeseen, jotka tarvitsevat tukea paitsi asumiseen myös työllistymiseen, toimeentuloon, koulutukseen ja sosiaaliin suhteisiin eli kokonaisvaltaista, intensiivistä ja pitkäkestoista (useita kuukausia tai vuosia kestävää) tukea sosiaaliseen integraatioon. Tämä edellyttää asiakkaalta valmiutta ottaa vastaan palveluja ja sitoutua yhteistyöhön ammattilaisten ja vertaistuen edustajien kanssa. Työkäytäntöjen mallintaminen edesauttaa toimintojen selkiyttämistä ja ammatillisen osaamisen jakamista, vaikka asiakkaiden polut eivät etenekään viitoitettua reittiä pitkin, vaan sisältävät ennalta arvaamattomia poikkeamia, pysähdyksiä ja edestakaista liikettä.



2. Tutkimusympäristö, laadullinen aineisto ja tutkimuksen toteutus

Joo ja onnea tutkimukselle vai mikä homma se nyt olikaan.

Ensisijaisena tutkimusympäristönä on ollut Silta-Valmennusyhdistyksen vastuulla oleva tuetun asumisen ohjelma, Etuovesta-hanke ja sen toimintaa asteittaisen vapauttamisen näkökulmasta täydentävä vapautteen valmennus -palvelu. Laadullinen haastatteluaineisto koostuu Etuovesta-hankkeesta ja vapautteen valmennuksessa työskentelevien ohjaajien yksilö- ja ryhmähaastattelusta, jotka on toteutettu pääosin vuoden 2013 aikana. Ryhmä- ja yksilökeskusteluja täydentävät koko tutkimushankkeen ajalle (vuoden 2012 marraskuusta vuoden 2015 maaliskuulle) sijoittuneet työn sisältöjä käsittelevät keskustelut Etuovesta-hankkeen työryhmän kanssa. Tutkimusprosessia ovat rikastuttaneet vapaamuotoiset keskustelut työntekijöiden kanssa Siltavalmennus-yhdistyksen lounasravintolassa, automaatoilla Tampereen rautatieasemalta Silta-Valmennusyhdistyksen tiloihin ja spontaanit keskusteluhetket järjestön piha-alueella. Jäsenimme asumissosiaalista työtä yleisellä tasolla ryhmäkeskusteluissa ja asiakassuhteen prosessina kahdenkeskisissä keskusteluissa. Prosessina toteutetut haastattelut ja ryhmäkeskustelut mahdollistivat asiakastilanteissa ja asiakassuhteissa sekä rakenteellisissa toimintaehdoissa tapahtuvien muutosten seuranta.

Vapautteen valmennus -palvelu oli tutkimusprosessin aikana lakauttamisuhan alla, ja lopputuloksena se liitettiin osaksi Silta-Valmennusyhdistyksen kuntoutusta.

Työntekijöiden kanssa rakentamaani haastatteluaineistoa täydentää tuetun asumisen hankkeessa (Etuovesta-hanke) asuvien, enimmäkseen vankilasta vapautuneiden miesten haastatteluihin perustuva aineisto sekä vapautteen valmennus -palvelussa vankeusrangaistuksen loppuvaihetta suorittavien vankien haastatteluaineisto. Niin työntekijöiden yksilö- ja ryhmähaastattelut kuin asiakkaiden haastatteluaineisto on toteutettu avoimen haastattelun periaatteella. Avoimella haastattelulla tarkoitetaan tutkimuskohteeseen kohdistuvaa keskustelunomaista vuorovaikutusta siten, että sallitaan käsiteltävien teemojen vaihtelu ja haastattelijan intuitiiviset väliintulot (Tuomi & Sarajärvi 2009, 74–76).

Täydentävänä aineistona on Kriminaalihuollon tukisäätiön (Kritis) kahden työntekijän eli yhden työparin kanssa luotu aineisto, jossa teemana oli erityisesti työn kuormittavuus, asiakkaiden vaikeat psykososiaaliset tilanteet ja niiden kohtaaminen. Tavoitteena oli saada käsitteellistetyksi asumissosiaalisen työn asiakassuhteiden vaikeasti sanallistettavia osa-alueita. Tapasimme

yhteensä viisi kertaa vuoden 2013 aikana järjestön tiloissa. Aineisto rakentui osittain avoimen haastattelun mukaisesti ja osittain työparin keskinäisenä dialogina, johon osallistuin tekemällä tarkentavia kysymyksiä. Tekstiotteissa järjestöjä ei ole eroteltu, koska tavoitteena on jäsentää asumissosiaalista työn sisältöjä ja toteutustapoja, ei arvioida järjestöjen työtä. En ole myöskään merkinnyt aineisto-otteisiin, onko sitaatti peräisin asiakkaiden vain työntekijöiden haastatteluaineistosta.

Silta-Valmennusyhdistyksessä tutkimukseen osallistui yhdeksän työntekijää, joista kaksi työskenteli esimiestehtävissä ja yksi oli Rikosseuraamuslaitoksen työntekijä. Tekstissä ei erotella työntekijöiden ammatillista asemaa eikä sitä, onko kyseessä vapautteen valmennus -palvelussa vai Etuovesta-hankkeessa työskentelevä ammattilainen. Lisäksi yksilöhaastatteluihin osallistui 14 rikostaustaista henkilöä, jotka yhtä lukuun ottamatta olivat joko vankeja tai vankilasta vapautuneita miehiä. Jatkossa kutsun heitä asiakkaisiksi. Vaikka teksti kohdistuu ensisijaisesti asumissosiaaliseen työhön sekä ennalta ehkäisevässä että asumisen jatkuvuutta turvaavassa merkityksessä, on tärkeässä osassa myös vapautteen valmennus -palvelussa vankistatuksella haastattelimieni henkilöiden haastatteluaineisto. Etuovesta-hankkeen asukkaat asuivat eri puolilla Tampereen kaupunkia joko järjestön omistamissa tai sen yksityisiltä vuokranantajilta asiakkailleen vuokraamissa asunnoissa. Vapautteen valmennus -palvelussa asuminen oli yhteisöllistä siten, että jokaisella asiakkaalla oli joko oma huone tai oma yksityinen alueella sijaitsevissa puutaloissa. Kritisin työntekijät kertoivat ensisijaisesti hajasijoitetuissa tukiasunnoissa tekemästään työstä ja tämän lisäksi hieman myös yhteisömuotoisesta asumisvalmennusyksiköstä.

Työntekijöiden yksilö- ja ryhmähaastattelut tapahtuivat kyseisten järjestöjen tiloissa. Vaikka tutkimukseni ei ole lähestymistavaltaan etnografinen, siihen sisältyy kuitenkin pienimuotoista toimintoihin osallistumista ja runsaasti läsnäoloa. Haastattelujen ja ryhmäkeskustelujen toistuvuus ja sijoittuminen runsaan kahden vuoden ajalle mahdollistivat lukuisia spontaaneja lyhyitä keskusteluja työntekijöiden ja toisinaan myös asiakkaiden kanssa. Saatoin tavata tutkimukseen osallistuneita asiakkaita työskentelemässä tai syömässä lounasta järjestön ravintolassa, tekemässä piha- ja remonttityötä tai hoitamassa asioitaan asumisohjaajien kanssa. Nämä epäviralliset tapaamiset loivat ymmärrystä järjestön tarjoamien palvelujen monipuolisesta painottumisesta erilaisiin matalan kynnyksen toimintoihin. Useimmat asiakashaastattelut toteutuivat Silta-Valmennusyhdistyksen tiloissa, kahden asiakkaan kanssa keskustelin heidän kotonaan.

Laadullisessa tutkimuksessa tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa on keskeistä oman tutkijaposition reflektointi (esim. Haahtela 2015, 36–65; Yliruka 2015, 118). Olen tehnyt yhteistyötä kummankin järjestön kanssa aiemmin osana pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmakokonaisuutta sekä erilaisissa rikosseuraamusalan kehittämis- ja tutkimustehtävissä. Tästä seurauksena yhteistyön aloittaminen oli luonteva jatko aiemmille projekteille. En kuitenkaan tuntenut vapautteen valmennus -palvelun työryhmän enkä Etuovesta-hankkeen asumisohjaajia etukäteen. Kritisin työparin olin tavannut aiempien projektien yhteydessä, mutta en ollut tehnyt myöskään heidän kanssaan varsinaista yhteistyötä. Tutkimustyön ohella osallistuin vapautteen valmennus -palvelun ohjausryhmään. Tämä täydensi ymmärrystäni vapautteen valmennus -palvelun paikasta osana Rikosseuraamuslaitoksen toimintakokonaisuutta ja sen suhdetta sekä alueen vankiloihin että Tampereen kaupungin sosiaal- ja terveydenhuollon palveluihin, erityisesti aikuissosiaalityöhön. Varsinkin aikuissosiaalityön merkittävä rooli vapautteen valmennuksessa selkiytyi ja Tampereelle sijoittuneen aiemman projek-

tini (Yhteistyössä rikoksettomaan elämään -hanke) kokemuksia vasten näkyi selvästi, kuinka pitkäjänteinen vapautteen valmistelun kehittäminen oli tuottanut tulosta. Sosiaalitoimistokäynnit oli etukäteen suunniteltu jo vankeusaikana, jolloin vastaanottavalla sosiaalityöntekijällä oli käytettävissään perustiedot vapautuvan vangin tilanteesta ja jatkosuunnitelmasta.

Asiakashaastatteluihin perustuva aineisto sijoittuu nykyhetkeen, tulevaisuuden näkymiin ja nykyistä tilannetta edeltäviin vaiheisiin asteittaisen vapauttamisen polulla, mutta myös laajemmin eri elämänalueilla. Tavoitteena oli muodostaa kokonaiskuva kokemuksista asteittaisen vapauttamisen polulla ja tuetussa asumisessa sekä niihin kiinteästi liittyvissä toiminnoissa ja palveluissa niin vankilassa kuin vapautumisen jälkeen. Laadullisessa haastatteluaineistossa on mainintoja useista eri paikoista. Suljettu vankila ja sen eri osastot, avovankila, oma huone ja yhteinen ryhmätila vapautteen valmennus -palvelussa, tukiasunto, kaupungin vuokra-asunto, Y-Säätiön asunto, yksityiseltä vuokranantajalta vuokrattu asunto, kavereiden asunnot ja ulkona kiertely saivat ison merkityksen erityisesti asiakkaiden mutta myös työntekijöiden kerronnassa. Myös asuinalueita arvioivaa puhetta on paljon. ”Paikkapuhe” on hyvin kokemuksellista. Äärimmillään on kyse oman, juuri itselle mieluisalla alueella sijaitsevan asunnon saamisen ilosta ja toisena ääripäänä henkirikoksen seurauksena kuolleen asukkaan asunnon tyhjentämisestä.

Työntekijähaastatteluissa asumissosiaalinen työ näyttäytyi asumista ja desistanssia tukevana ammatillisena toimintana, joka sijoittui ajalliseen ja vuorovaikutussuhteissa rakentuvaan jatkumoon vankeudesta omaan asuntoon. Vapautteen valmennus -palvelun työntekijät kertoivat työstä vankien, ”miesten” kanssa, jotka asuivat järjestön alueella ja suorittivat vankeusrangautuksen loppuvaihetta. Vapautteen valmennus -palvelu muodosti vankilasta vapautumassa olevien miesten yhteisön, jonka toimintaa ja työtään yksittäisten asiakkaiden kanssa työntekijät kuvasivat. He arvioivat työnsä merkitystä erityisesti desistanssin näkökulmasta, koska vapautteen valmennus -palvelu oli tarkoitettu sellaisille muutaman kuukauden sisällä vapautumassa oleville vangeille, jotka tarvitsivat laaja-alaista sosiaaliseen tilanteeseen kohdistuvaa tukea.

Olen analysoinut Silta-Valmennusyhdistyksen empiiristä aineistoa siten, että hyödynnän ensisijaisesti aineisto-otteita, jotka kiinnittyvät konkreettisesti asiakas-työntekijä -yhteistyösuhteisiin. Työntekijähaastatteluissa ja tiimin ryhmäkeskusteluissa keskusteltiin asumissosiaalisesta työstä ja vankilasta vapautuvien tilanteesta myös yleisellä ja tavoitteellisella tasolla. Pyrin kuvaamaan asumissosiaalisen työn kokonaisuuden ja jäsentämään osa-alueitten keskinäistä suhdetta sellaisena kuin se ilmeni työntekijöiden oman työn kuvauksissa ja arvioinneissa. Jäsenän asumissosiaalista työtä konkreettisesti arjen työstä nousevien kertomusten pohjalta, koska pidän työntekijöiden ammatillisesta kokemustietoa erittäin tärkeänä resurssina tilanteessa, jossa asumipalvelut ovat suuressa muutosprosessissa asunto ensin -mallin omaksumisen seurauksena. Tavoitteeni on myös lisätä ymmärrystä asteittaisen vapauttamisen merkityksistä työntekijöiden ammatillista kokemustietoa sekä vankien ja vankilasta vapautuneiden kokemuksia tulkittamalla. Asumissosiaalisen työn merkitys vankilasta vapautuvien ja vapautuneiden parissa kiinnittyy tekstissä rikollisuudesta irrottautumisen prosessiin eli desistanssiin.

Kritisin asumisohjaajien kerronnassa painottuivat lapsiin ja lastensuojeluun, syällisyyteen sekä väkivaltaan ja kuolemaan liittyvät asiakastilanteet sekä kuormittavien tilanteiden työntekijässä herättämät tunteet. Tässä aineistossa lähtökohtana oli asumis-



sosiaalisen työn jäsenitys vaativana psykososiaalisena työnä ja emotionaalisesti kuormittavan työn merkitys työntekijänä kehittymiselle ja työssä jaksamiselle. Aineisto koostuu pienimuotoisista narratiiveista, jotka ovat rakentuneet työparin keskinäisessä dialogissa. Kummallakin asumisohjaajalla oli sosiaalialan koulutus ja vuosien kokemus työskentelystä rikostaustaisten asiakkaiden asumispalveluissa. Oma roolini haastattelutilanteissa rajoittui käsiteltävien teemojen esiin nostamiseen ja täydentävien kysymysten esittämiseen. Tavoitteena oli avoimen haastattelun ja dialogin yhdistelmällä saada sanallistetuksi kertomusten muotoon vain vähän esillä ollutta asumissosiaalisen työn sensitiivistä ja emotionaalisesti kuormittavaa ulottuvuutta, johon rikollisuus tuo omat erityispiirteensä. Kritisin osuus tuli mukaan järjestön silloisen asumispalvelupäällikön aloitteesta ja on esimerkki siitä, kuinka oman työn reflektointi tarjoaa mahdollisuuden ammattilaisten ja tutkijan yhteiseen työhön tavoitteena ilmiön sanallistaminen ja tunteiden jäsentäminen.

Asunto ensin -periaatteeseen on kohdistunut runsaasti kansainvälistä tutkimusta ja myös asumiseen liittyvää tukea on arvioitu asukkaiden näkökulmasta useissa maissa (esim. Benjaminsen 2013; Johnsen & Fitzpatrick 2013; Pleace & Bretherton 2014). Oma tutkimukseni paikantuu asiakas- ja työntekijänäkökulmasta toteutettuihin kokemustietoa jäsentäviin laadullisiin tutkimuksiin siten, että näkökulman erityisyytenä on asukkaiden rikos- ja vankilatausta ja sen merkitys asumissosiaalisen työn toteutukselle. Tutkimuksessa on narratiivisesti suuntautuneen sosiaalityön käytäntötutkimuksen piirteitä, koska se on toteutettu yhteistoiminnallisesti työntekijöiden ja asiakkaiden kanssa tavoitteena

osallistua meneillään olevaan asumissosiaalisen työn valtakunnalliseen kehittämiseen. Useita kertoja toistuneet keskustelut molempien järjestöjen työntekijöiden kanssa ovat mahdollistaneet arjen työn reflektoinnin eri osa-alueiltaan ja yksittäisten työntekijöiden omaan työskentelytapaan kohdistuvan reflektion. Pitkäkestoinen prosessi on saanut voimansa työntekijöiden sitoutuneisuudesta asiakkaisiinsa ja heidän kokemuksestaan työn merkityksellisyydestä.

K: Miks te tykkäätte tämmöstä työtä tehdä?
V: Täl on merkitystä. Mä ainakin uskon siihen.

V: Kai se on jonkinlaista anarkiaaki yhteiskuntaa kohtaan, et heikompa pitää jeesata [naurua]. Et kyl mun mielest se on ihan hyvä, et jos sosiaalialan ihmises on pientä anarkiaaki yhteiskuntaa kohtaan, ja niit epäkohtia. Positiivista anarkiaa.

V: Täl työllä pystyy vaikuttaa. Täs pystyy ihan tarjoon konkreettisesti apuu. Et mun mielest sil on iso yhteiskunnallinen merkitys, tällä työllä... Jossain määrin jopa ennaltaehkäsevää, justiin tän lastensuojelun kautta. Et jos sais siitä poikki semmost sukupolvelt toiselle periytyvää syrjäytymistä...

K: Sä ilmeisesti tykkäät tästä, siis näistä ihmisistä ja just tän ryhmän kans työskentelystä?
V: Joo. Kyl mä tykkään. Mä sitä aina aika ajojin tietysti pohdin että, mitäs sitä ihan oikeesti isona [naurua], että onks se nää ihmiset. Mut kyl se on, koska se on niin välitöntä sitten se kiitos mitä heiltä saa, sen näkee suoraan kasvoista ja silmistä.



3. Käsitteet: asumissosiaalinen työ ja desistanssi

Asumissosiaalista työtä voi luonnehtia relationaaliseksi, koska se tapahtuu suhteissa, joko suhteessa asukkaaseen tai hänelle tavalla tai toisella merkityksellisiin toimijoihin. Relationaalisuus tulee erityisen tärkeäksi silloin, kun suhteita ei ole koskaan ollutkaan tai kun ne ovat katkenneet tai ovat monella tavoin ristiriitaiset (Juvonen 2015, 72–73). Asiakas-työntekijä -suhteiden rakentaminen on rikosseuraamusalan työssä vaativaa johtuen sekä institutionaalisista, rangaistusta ja kontrollia painottavasta kehiksestä että asiakkaiden elämänhistoriaan kertyneistä petty-myksistä ja elämäntavasta, johon ei kuulu luottamus toisiin ihmisiin (Järvinen 2007 56–68 ja 2015, 95–223). Asumissosiaalista työtä tehdään yksilö- ja yhteisötason suhteissa sekä yhteiskuntapolitiikan verkostoissa. Tavoitteena on ennalta ehkäistä asunnotto- muutta ja sen toistumista tukemalla asukkaiden toipumista psykososiaalisista vaikeuksista ja auttamalla heitä erilaisissa asumiseen liittyvissä kysymyksissä. (Granfelt 2013, 209 ja 2014, 255.)

Asumissosiaalista työtä tekevät paitsi asumisneuvojat ja asumisohjaajat myös esimerkiksi aikuissosiaalityön tehtävissä toimivat sosiaalityöntekijät. Asumissosiaalinen työ toteutuu hieman erilaisin sisällöin ja painotuksin esimerkiksi osana psykiatrisen

sairaanhoidon palveluja, lastensuojelun jälkihuollossa ja rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamusalan asumisohjaajien työ ei ole niin selkeästi asumiseen fokusoitunut kuin asumisneuvojilla eikä asumisen turvaamisen ja desistanssin keskinäinen järjestys työn sisältöjen painotuksessa ole ristiriidaton. Molemmat työn osat alueet ovat kuitenkin vahvasti toisiinsa sidoksissa. Asumisohjaajien työ ei rajoitu pelkästään asumisen ja desistanssin kysymyksiin, vaan asiakkaiden eri elämänalueet kietoutuvat toisiinsa erilaisin painotuksin. Tutkimusympäristöinä olleiden järjestöjen asumisohjaajien työskentelyorientaatiot vaihtelivat niin työn sisältöjen kuin työskentelytapojen osalta. Työn konkreettiseen toteutukseen vaikuttaa tietenkin suuresti asiakkaan tilanne: joku on vasta asettumassa siviilielämään, kun taas toisella on asuminen jo varsin pitkälle vakiintunut ja opiskelu tai työharjoittelu hyvässä vauhdissa.

Asumissosiaalinen työ on eettisesti vaativaa ja ristitiitaistta työtä. Asunto ensin -periaatteen omaksuminen on haastanut katso- maan uudesta näkökulmasta asukkaiden itsemääräämisoikeut- ta, mikä konkretisoituu oman tilan hallinnan ja päihdekäytön kysymyksissä. Milloin asukkaan asuntoon on oikeus tulla omilla

avaimilla ja milloin päihdekäyttöön on puututtava? Asumisso- siaalinen työ on usein sosiaaliseen tilanteeseen ja käytännön asioiden selvittämiseen kohdentuvaa palvelua. Sosiaalietuudet ja niihin liittyvät epäselvyydet, etuuksien katkeamiset ja uudel- leen hakemiset ovat suuri osa vankilasta vapautuneiden arkipäi- vää. Erilaisten lomakkeiden täyttäminen ja virastoissa asiointi on monelle vapautuvalle vangille hankalaa ja suhteet viranomaisiin ovat molemminpuolisen epäluulon rasittamat. Asumissosiaali- nen työ on, ja sen eettinen velvoite on olla, köyhyyden ja eriar- voisuuden vastaista työtä.

Niin työntekijöiden kuin asiakkaiden haastatteluaineistosta on luettavissa monenlaisia tarinoita rikostaustaisten ihmisten vai- keuksista selviytyä yhteiskunnan toiminnoissa: Asukkaalla ei ole yhtään rahaa, ei edes varaa hankkia sosiaaliviraston edellyttä- mää pankin tiliotetta. Kaikki etuudet ovat katkenneet ja sosiaa- liviraston ajanvaraus on ruuhkautunut. Kauan sitten tehdyistä rikoksista langetetut vankeustuomiot tulevat täytäntöön pan- taviksi, jolloin lupaavasti alkaneet opinnot keskeytyvät, etuudet katkeavat ja asuminen vaarantuu. Asiakas saattaa täysin yllät- täen jättää koulunkäynnin ja lupaavasti käynnistyneen kuntou- tuksen ja muuttaa toiselle paikkakunnalle. Rikostaustaisten asi- akkaiden elämänculussa on katkoksia ja nopeita siirtymiä, jotka tekevät johdonmukaisesti etenevän desistanssi- ja asumispolun mahdottomaksi. Työntekijöiden on oltava valmiita näkemään jatkumot siten, että ne sisältävät yhä uusia aloittamisia, kesken- jääneitä yrityksiä, väsymistä ja näköalattomuutta, syrjäyttämistä, torjuntaa ja ulkopuolelle jäämistä. Pitkäjänteisyys toteutuu kat- koksien ja suunnitelmien uudelleen muokkaamisen kuormitta- malla polulla, jota taivaltaessa toiveikkuuden säilyttäminen nou- see kannattelevaksi tekijäksi (ks. Järvinen 2015, 219–220).

No sitte on raha-asiat tietenki ollu yks kans semmonen, että siinä meni aikansa sitte, että saatiin ku sille kuuluu ansiosidon- nainen päiväraha, ja siihen vielä koulutuskorvaukset ja, kaikki että saatiin ne pyörimään ja asumistuet pyörimään, että kaiken maailman lausuntoa työkkäristä liittoon ja liitosta näitä, et saatiin ne sitten huh, nyt saatiin ne rahahommat et ne, mut sit se keskeyty se koulu [naurahtaa], ni sittehän keskeyty kaikki rahat, joka suunnasta ja nyt me ollaan toisella kierroksella että haetaan taas näitä kaikkia.

Asumissosiaaliseen työhön kuuluu valvontaa ja kontrollia, mikä vielä korostuu desistanssin tukemiseen kohdentuvassa rikos- seuraamusalan työssä, jossa osa asukkaista on esimerkiksi koe- vapaudessa olevia vankeja tai vapauteen valmennus -palvelun asiakkaita. Sekä asiakas että työntekijä vaikuttavat suhteen muo- toutumiseen, vaikka institutionaaliset kehykset asettavatkin sille raamit (Järvinen 2015, 19–31). Rikosseuraamusalan asumissosiaa- linen työ voi olla sekä toipumista tukevaa että haittoja vähentä- vää. Haittojen vähentämisen periaate puolustaa niiden henkilöi- den oikeutta asumiseen, jotka eivät pysty tai halua irrottautua päihderiippuvuudesta ja siihen liittyvästä rikollisuudesta. Laitto- mia päihteitä käyttävien asuttaminen rikosseuraamusalan järjes- töjen tukisasuntoihin on tavallaan rinnastettavissa huumeiden käyttäjien terveysneuvontapisteiden hyväksymiseen osaksi hait- tojen vähentämiseen kohdentuvia päihdepalveluita. Käytännön arkisissa tilanteissa asiakkaat ja työntekijät kamppailevat niuk- kujen valinnan mahdollisuuksien puristuksessa. Asumissosiaa- lisen työn yksi keskeisimmistä tehtävistä onkin uusien valinnan mahdollisuuksien luominen vankilasta vapautuneille henkilöille, joiden kohdalla kynnyksiä ja esteitä riittää.

Asunto ensin -periaatteeseen on sisään rakennettuna tavoite tukea pitkäaikaisasunnottomien sosiaalista integraatiota ja toi- pumista (esim. Tsemberis 2010). Suomen pitkäaikaisasunnotto-

muuden vähentämishjelmakokonaisuutta arvioineen kansain- välisen arviontiryhmän raportissa kyseenalaistetaan sosiaalisen integraation edellytykset monella tavoin syrjäytyneiden ihmis- ten elämässä (Pleace ym. 2015, 62–65). Myös oman tutkimukseni työryhmäkeskusteluissa heräsi pohdintaa termistä toipuminen: mihin he toipuvat, jos he ovat 20 vuotta käyttäneet päihteitä ja tehneet rikoksia ja sitä ennen eläneet lastenkoti-, koulukotielä- mää? Toipuminen näyttäytyi työryhmän keskusteluissa laaja-alai- sena sosiaalisena prosessina, ei pelkästään päihde- ja/tai mie- lenterveysongelmista toipumisena. Tällä tavoin se tulee lähelle sosiaalisen integraation käsitettä, joka on toipumisen rinnalla yksi asunto ensin -mallin sisään rakennettuista tavoitteista. Sekä toipuminen että sosiaalinen integraatio puolestaan tulevat lä- helle desistanssin käsitettä, jonka keskeisiä ulottuvuuksia ovat sosiaaliset suhteet, sosiaalinen rakenne ja toimijuus ja henkilön näille antamat subjektiiviset merkitykset (Healy 2010, 5–35).

Rikosseuraamusalan kuntouttavan toiminnan ensisijainen tavoi- te desistanssi eli rikollisuudesta irrottautuminen kuvataan alan kirjallisuudessa joko prosessina tai lopputilana, matkana tai pää- määränä. Desistanssin voi nähdä prosessina, jonka aikana sosi- aaliset ja psykologiset tekijät vaihtelevasti ja vuorovaikutukses- sa toisiinsa edesauttavat tai vaikeuttavat etenemistä. Prosessin etenemiselle ovat kriittisiä ne merkitykset, joita rikollisuudesta irrottautumista yrittävä antaa elämänsä tapahtumille. Desistans- sia voi lähestyä fenomenologisesta näkökulmasta, jolloin tarkas- telu kohdistuu ilmiön psykososiaalisiin prosesseihin, sosiaalisten ja psykologisten tekijöiden vuorovaikutukseen ja yksilön elämän- sä tapahtumille antamiin subjektiivisiin merkityksiin. (Kazemian 2010, 7–11, 70; Porporino 2010, 62–71.) Omassa tutkimuksessani toteutan fenomenologista lähestymistapaa.

Desistanssipolut ovat harvoin lineaarisia suoraan kohti päämää- rää eteneviä. Pikemminkin ne ovat epävarmoja, dynaamisia ja jopa myrskyisiä. Rikollisuudesta irrottautuminen ei yleensä ta- pahdu kertayrityksellä, vaan se konkretisoituu rikollisuuden ti- heyden, vakavuuden ja monipuolisuuden asteittaisena vähe- nemisenä. Osa tutkijoista erottaa desistanssiprosessissa kaksi eri astetta. Primaari desistanssi tarkoittaa keskeytystä rikollises- sa toiminnassa. Sekundaari desistanssi taas merkitsee pitem- pikestoista prosessia, joka johtaa henkilökohtaisen identitee- tin uudelleen muotoiluun ja uuden identiteetin sisistämiseen. Useimmat tutkijat painottavat prosessin vuorovaikutuksellisuut- ta, jossa henkilökohtaisella kypsymisellä, toimijuudella ja raken- teellisilla tekijöillä on kullakin oma osuutensa. Sosiaaliset ja psy- kologiset tekijät asettuvat yksilöllisessä elämänculussa vuorovai- kutukseen toistensa kanssa. (Healy 2010, 1–35.)

Tulin tohon kiinteistöpuolelle kuntouttavaan työtoimintaan puoltoista vuotta sitten, suunnilleen. Ja oon tykänny siinä olla. Ekaks alotin sillä .kolmella päivällä, neljä tuntia päivässä, mikä oli sinänsä mulle iha hyvä. Mä tykkään kiinteistöpuolen hommista koska mä oon mielestäni kädetiedoilta ja taidoilteni ihan kätevä jäppinen niin mä osaan tehdä noita ja pelata ja vähä käyttää omaa päätäni. ...Mut on hyväksytty tohon, XX perustutkintoojoten sinne mennään. Se on jatkumo tähä, mun juttuuni. Ja jota varmaan siel kysytäänkin siellä, työvoimatoi- mistossa jollonka mä sitten, painotan justiin että tää tukee mun raittiuttani ja, päihteettömyyttäni ja sitten, auttaa mua kans sosiaalisessa elämässä ja kaikessa tällässä. Koska mä aika, hyvin viihdyn kuiteskin omissa oloissani. Pidän siitä että saan olla yksin ja lukee tai kattella rauhassa televisioo ja, sillai ettei mun tarte töitten jälkeen huiতো menee tonne kaupungille Mut- ta kuiteski se kouluun pääsy niin tosiaan se oli kaikki, kaikkein paras ja nyt tosiaan se viime viikon lopulla selkeyty ja nyt tän viikon alussa muistaakseni niin tuli se lopullinen niitti että se on

sillä selvä. Ja sitten siinä on se taloudellinen, yhdeksän euroa. Ja sitten siihen tulee vielä kahdeksan euron stipendi koulupäiviltä. Jotenka se tekee, ison rahan, meikäläiselle.

Desistanssitutkimuksissa on osoitettu toiminnan subjektiivisten merkitysten tärkeys: toiminta sinänsä ei tue desistanssia, ellei henkilö koe sitä itselleen merkitykselliseksi (Porporino 2010, 62–71). Edellä olevassa aineisto-otteessa kertoja on sijoittunut itselleen mieluisaan työhön ja pääsee aloittamaan opinnot kyseisellä alalla. Huomiota kiinnittää ilo pienistä rahasummista, jotka merkitsevät perusturvan varassa eläneelle merkittävää tulotason nousua.

Seuraava aineisto-ote kertoo sosiaalisiin suhteisiin ja sosiaaliin rakenteeseen liittymisestä vertaistukiryhmän kautta. Samalla kertoja pohtii osallistumisen psykologista merkitystä ja sen vaikutusta oman toimijuuden vahvistumiseen. Kertojan tulkintaa värittää sitoutuminen kahdentoista askeleen ideologian mukaisiin itsehoitoryhmiin (AA- ja NA-ryhmät): liittymisen ja hyväksytyksi tulemisen ehtona on pyrkimys päihteettömyyteen ja rikollisuudesta irrottautumiseen. Aineisto-otteessa kiinnittää huomiota kertojan rohkeus pohtia sosiaalisiin suhteisiin liittyviä pelkoja. Miesvangin stereotyyppiseen identiteettiin ei sovi oman heikkouden, epävarmuuden ja yksinäisyyden reflektointi (Tourunen & Perälä 2004).

Jos on vähän tuppisuu ja muutenki vähä arka ehkä ja ku menee niihin (vertaistukijärjestön toimintoihin, RG) mukaan vaan, niinku sinnillä, niin sit pikku hiljaa se lähtee sitä kautta se ihmispelkoki pois ku tutustuu niihin ihmisiin. Meen nyt varmaan syksyllä sinne työkokeiluun.... Jos et tunne ketään raitista ihmistä niin ne on ollu semmosia hyviä et pikkusen pääset jo tutuksi sinne. Ja sitte ku ihmiset huomaa oot oikeesti, oikeesti haluat raitistua ja uuden elämän niin, sit ne alakaa luottaa suhun. Ku annat ittees vähä ilmi siellä ja näytät et oot tosissoan niin sit ne alkaa luottaa ja pyytää sua muihin juttuihin mukaan.

Sosiaalisen tilanteen selvittelyn ja käytännön asioiden järjestyksen lisäksi asumissosiaalinen työ voi sisältää keskustelua sensitiivisistä henkilökohtaisista asioista, kuten lähisuhteista, toiveista, pettymyksistä ja peloista, mikä edellyttää psykologisten tekijöiden ja subjektiivisten merkityksenantojen tunnistamista osana työn kokonaisuutta, niin desistanssin tukemisessa kuin asumisen turvaamisessa.

Sit se jotenki lähti jossain vaihees lutviutuun että siin tuli semmosta luottamusta et hän pysty jollain tavalla ihan tukeutuun ja puhuun niit asioit et sillä oli tosi isoja asioit mitkä hänt paino, vaik hänellä oli kontaktii ihan sellasiin nuorisoasemalle missä niistä ois voinu puhua ja mut lähinnä hän varmaan kävi antaas siel todellisuudes vaan niit seuloja. Mut et sit meil oli kerran semmonen hetki että hän jotenki lähti sit avautuun siitä et ku hän ei oo ite saanu mitää eväitä et, omilta vanhemmiltaan. Ja sit se syyllisyys siitä et minkä takii ne lapset mahollisesti oli kehitysvammassii siit raskausajasta et miten oli sen raskausajan eläny ja, se oli aika raskas tosiaan se mun käynti siellä.

Työryhmäkeskusteluissa yksi asumisohjaajista kuvasi subjektiivisten merkitysten tunnistamisen tärkeyttä ilmaisulla *on löydettävä jotakin, mikä tekee asiakkaan eläväksi*. Tällöin asiakassuhde ei jää toimenpiteiden toteuttamisen ja palvelujen tarjoamisen tasolle, vaan syvenee yhteiseksi toimijuudeksi. Yhteistyösuhteen voi tehdä eläväksi myös se, että asiakas kokee mahdolliseksi jakaa ahdistavan, syllisyttä herättävän kokemuksen. Edellä olevassa aineisto-otteessa nuori nainen sanallistaa surun ja syllisyyden kokemustaan. Työntekijän ilmaus *se oli aika raskas*

tosiaan se mun käynti siellä, kertoo tunnetasolla toteutuneesta jakamisesta, jossa kaksi äitiä on äitiyden tabuluonteisen asian äärellä. Vaietun kokemuksen sanallistaminen purkaa sen sisältä-mää ahdistusta (ks. Väyrynen 2007, 186–195).

Desistanssiprosessin etenemisen kannalta on tärkeää merkittävien tai ainakin yhden merkittävän toisen luottamus onnistumisen mahdollisuuteen (Kazemian 2007). Tällaisten henkilöiden läsnäolo vapautuvan vangin elämässä ei ole mikään itsestään selvyys. Erityisesti monta kertaa vankilaan palanneista moni on leimautunut niin ammattilaisten, läheisten kuin omissa silmissään toivottomaksi tapaukseksi. Jo nuori ensikertalainen voi mieltä vapautumisen lähestyessä voiko sitä onnistua? Vapautteen valmennus -palvelussa, jonka asiakkaat siis olivat vielä vankeusrangaistusta suorittamassa, panostettiin paljon siihen, että asiakkaat rohkenisivat ottaa yhteyttä sukulaisiinsa ja katkenneita suhteita saataisiin uudelleen viritetyiksi. Tällaisissa tilanteissa jouduttiin kohtaamaan se tosiasia, että toisen kertoessa iloiten onnistuneesta yhteydenotosta läheiseen tai läheisestä suhteesta puolisoon tai lapseen, vieressä saattoi istua toinen, jolla ei ollut ketään kenestä kertoa.

Sitten kun on niitä, joilla ei ole yhtäkään.

Tuetun asumisen hankkeessa työntekijät saattoivat tuntea asiakkaat monen vuoden ajalta. Pitkäkestoisissa asiakassuhteissa keskinäinen tuttuus tarjosi tilan keskustella asiakkaan menneisyydestä ja sen vaikutuksesta nykyhetkeen. Lähisuhteita saatettiin pohtia lapsuuden kokemuksista ja vanhempien taustasta, esimerkiksi sota-ajan vaikutuksista lähtien:

Esimerkiks me on puhuttu tästä hänen perhetaustastaan... ei siitä oo ku pari viikkoa, niin se sano että hällä on ruvennu isän kans meneen hirveen hyvin, ettei häl oo menny koskaan niin hyvin isän kanssa.

Pääsääntöisesti desistanssi on edestakaista liikettä sisältävä polku rikollisuuteen ja siitä irrottautumiseen (Healy 2010, 101). Desistanssikirjallisuudesta löytyy suuri määrä tekijöitä, joiden katsotaan olevan yhteydessä aktiivisesta rikosten tekemisestä luopumiseen. Yleensä nämä tekijät liittyvät jonkin henkilökohtaisesti merkityksellisen toiveen toteutumiseen. Työ, elämänkumppani tai perhe mainitaan yleisimmin asiana, jota rikoksentehtäjä arvostaa ja joka saa hänet arvioimaan uudelleen omaa elämänsä ja itseään. Omien arvojen mukaiset tavoitteet vaikuttavat suuresti siihen, missä määrin desistanssia tukeviin toimintoihin sitoudutaan. (Farrall 2002, 7–11; Porporino 2010,62–71.)

Ja nyt poika on ku se on kasvanu, mää aina tunsin itteni et mä en ollu niin tärkeä, kyllä se oli ”äiti, äiti” joka asiaan aina, niin nytten isä on paljon tärkeempi alkanu oleen. Ja se auttaaki tosi paljon että ku tuntee ittesä nyt tärkeemmäksi, mitä ennen ollu pojalle.

Just mietin eilen, että varmaan sillon kun sain lapset ja niitten kans asuin, nii ollu viimeks tälleen onnellinen... Nautin tästä elämästä. Mul ei oo oikeestaan yhtään ees ikävä sinne entiseen elämään.

Sitaateissa lastensa merkityksestä kertovat henkilöt olivat molemmat pienten lasten vanhempia, joiden suhde lapsiin oli säilynyt vahvana, elämän vaikeuksista ja lapsista erossa asumisesta huolimatta. Joillekin haastateltavista suhde lapsiin saattoi olla etäinen tai liian vaikea aihe. Vanhemmuus ja lapset ei myöskään kuulunut haastattelun tematiikkaan, ellei haastateltava itse ottanut asiaa puheeksi. Asunnottomina vapautuvien vankien



joukossa on eri-ikäisiä, taustaltaan hyvin erilaisia ihmisiä. Keski-ikäiselle isoisälle lasten ja lastenlasten läsnäolo toi päivittäistä iloa ja toiminnan mahdollisuuksia elämään. Vankilakertoja toistuvuus ei ollut tuhonnut läheisiä suhteita.

Mul on kyllä aika hyvä tukiverkko itelläkki, että mä en tarvi kyllä semmosta. No mulla on oikeestaan omat lapset. Mä oon aina ollu niitten kans aika tiivisti tekemisissä vaikka mä oon eronnu, enempi ku kymmenen vuotta sitten, niin me ollaan oltu aina tekemisissä, ihan päivittäin.

Lastensuojelu ja perhetyö eivät ole yleensä ensisijaisiksi nähtyjä yhteistyökumppaneita asumissosiaalisessa työssä, joka on leimallisesti aikuisten kanssa tehtävää yksilö- ja yhteisötyötä. Asumisohjaajien työorientaatiot vaihtelivat paljon suhtautumisessa asiakkaiden vanhemmuuden kysymyksiin. Osa työntekijöistä piti perusteltuna keskittyä vain asiakkaan itsensä tilanteeseen. Toisesta ääripäästä löytyi näkemys, jonka mukaan perhetyö on keskeinen osa asumissosiaalista työtä. Näkemysten vaihteluun vaikutti työntekijöiden aiempi työkokemus, asiakkaiden tilanne ja työntekijän henkilökohtainen suuntautuminen: asumissosiaalista työtä tehdään vahvasti omalla persoonalla ja työntekijän elämäntilanne voi vaikuttaa siihen, mille asiakkaan elämän kysymyksille hän erityisesti herkistyy.

Aatellaan tämmöstä sukupolvelta toiselle periytyvää vaikka vankilakierrettä niin se just siinäki vahva isyyden, äitiyden, vanhemmuuden tukeminen niin sehän on hyvin olennainen seikka ja se että, ja näil monilla asiakkailla tää sukupolvelta toiselle periytyvä lastensuojelukierreki, etsiihen pyrkii sitä katkasemaan,

koska monilla on hyvin katkerii kokemuksii omasta elämästään, meidän asiakkailla lastensuojelusta. Ja sit ku itte tunnen sen kentän oman työhistorian kautta. Onhan se perhetyössäki ihan justiin se, vanhemman omien kokemusten lapsuuden, kokemusten käynti ihan, olennainen osa sitä työtä.

No ku mun on pakko sanoo siit nyt että aika monella on lapsia mut sit on myös sellasii ketkä ei haluu olla ihan oikeesti missään tekemisissä lasten kanssa et ne on laittanu välit sinne kokonaan, poikki.

Niin mutta tuskinpa on ajatteleematta lastansa että siinä on monesti katkera ero toisesta vanhemmasta et vaikee kuvitella että, ois maailmassa niin tunnekyelmiä vanhempia jotka ei ajatteleis lastansa, et ihan sen sitte kuitenkin puheena pitäminen. Kyl ne lapset ajattelee isäänsä ja isät ajattelee lapsiaan että vaikka ne mitä sanos sitte...

Edellä oleva dialogi kertoo paitsi asumissosiaalisen työn sisällöistä myös siitä, kuinka työtä voi selkiyttää ja kehittää reflektoivan dialogin avulla. Dialogin voima on siinä, ettei pyritä yksimielisyyteen, vaan työn sisältöjä ja toimintatapoja tarkastellaan eri näkökulmista, ristiriitaiset näkemykset voivat olla työn kehittämisen keskeistä ainesta edellyttäen, että työryhmässä tai työparin työskenelyssä on keskinäistä kunnioitusta toisten näkemyksille.

Se on just lastensuojelussa melkein missä vaan niin vankilaustaiset koetaan jonkilaisena ehkä vieraana, kohderyhmänä. Ja vähä pelottavanakin... Se on niin helppo ottaa se, rikosrekisteriote siihen pöydälle vaikka sillä ei pitäis olla mitää tekemistä

sen vanhemmuuden arvioinnin kanssa koska ne on istuttuja jo ja ikään kuin sovittuja. Nehän on oikeutettuja ottaan itelleen tukihenkilön mukaan siihen asiakassuunnitelmalaveriin tai huostaanoton kuulemiseen, et sinnehän saa pyytää kenet tahansa ikään ku tukihenkilöks.

Aikuissosiaalityön lisäksi asumisohjaajat voivat lähteä asiakkaidensa tueksi myös lastensuojeluun, a-klinikalle, psykiatriseen sairaalaan, mielenterveystoimistoon... Aineistossa on paljon kuvauksia siitä, kuinka asumissosiaalinen työ on sananmukaisesti jalkautuvaa ja edellyttää työntekijän laaja-alaista ymmärrystä eri palvelujen toimintakäytännöistä ja sen myötä niiden merkityksistä omille asiakkailleen. Aineistosta löytyvien pienten narratiivien kautta on luettavissa työntekijöiden eläytyvä asennoituminen omien asiakkaidensa tilanteisiin ja heidän puolellaan oleminen.

X näytti niin orvolta kun se istui keinusaa yksinään (psykiatrisen sairaalan pihalla).

Työntekijä voi vuorovaikutuksessa asiakkaan kanssa kyseenalaistaa ensimmäiseksi mieleen tulevat ”hyvän elämän” arvot ja tällä tavoin edesauttaa asiakkaansa edellytyksiä löytää arvokkaita asioita omasta elämästään ja itsestään ihmisenä.

Yhteiskunnassa on tiettyjä arvoja, mutta sinä voit miettiä ovatko ne sinun arvoja... Elämää voi elää monella tavalla ja se on silti hyvää...

Desistanssi ei siis yleensä tapahdu kerralla, vaan se konkreetisoituu rikollisuuden tiheyden, vakavuuden ja monipuolisuuden asteittaisena vähenemisenä. Yhdellä yrittämisellä onnistunut totaalinen irrottautuminen on äärimmäisen epätodennäköistä varsinkin niillä henkilöillä, jotka ovat eläneet rikoskierteessä varhaisnuoruudesta lähtien. (Kyngäs 2000, 168–169; Kivivuori & Linderborg 2009, 131–139; Healy 2010, 5–35.) Desistanssi- ja toipumisprosessit ovat aikaa vieviä, pitkän aikavälin tavoitteiden asettelua edellyttäviä ja usein ne sisältävät luopumista, yksinäisyyttä, tyhjyyden kokemuksia ja köyhyyttä. Desistanssiproessin mielekkyyttä saatetaan kyseenalaistaa eri yhteyksissä. Tuttu työntekijä merkityksellisenä toisena voi vahvistaa luottamusta omaan etenemiseen ja saavutettujen muutosten merkityksellisyyteen. Pitkäkestoisten asiakassuhteiden kannatteleisuus tulee tässäkin yhteydessä esiin. Asiakkaan saavuttamien asioiden merkityksistä on helpompi puhua uskottavasti, kun tietää, kuinka suurten ponnistusten takana ne ovat suhteutettuna kyseisen henkilön elämänhistoriaan ja paikkaan yhteiskunnassa.

Hän sillon (päiväkeskuksessa) sano näin että, hänhän on kohta ihan samassa tilanteessa, että vankilakierteessä ja niin pois-päin, että jos hän alkaa vetään huumeita. Niin sit mä vaan sanoin hälle että ”kuule että, onhan tässä ainaki kaks asiaa muuttunu, et sul on asunto ja sitten sul on toi koulujuttu, että nehän on uudet tekijät tässä sun elämässä, että ei sun elämä oo enää samanlaista, ku sillon ku sä olit siinä vankilakierteessä”. Niin se myönsi sen että niin, ihan totta. Ja sitte aina ku on ollu niitä heikkoja hetkiä, ni on aina palattu siihen että mikä on nyt uutta tässä sun elämässä, on tää koulu, on tää opiskelu, ja nää on sulle tärkeitä. Ni hän sit aina muistaa sen et niin tosiaan, että elämä on muuttunu, että ei olla enää siellä vanhassa vankilakierteessä.

X:n kans on pystyny tosi avoimesti puhuun kaikista asioista ja tuleen toimeen sen kans hyvin ja tällain.

Beth Weaver ja Fergus McNeil (2010, 46–56) kirjoittavat, että työntekijä ei voi auttaa asiakasta etenemään kohti toivottua pää-

määrää, ellei hän ymmärrä tilannetta, jossa asiakas elää. Asiakkaiden tuntemuksella ja desistanssiproessin monitasoisen väitteen ymmärtämisellä on suuri merkitys asiakasta kunnioittavan ja ammatillista kokemustietoa tietoisesti ja tavoitteellisesti hyödyntävän työotteen toteutuksessa ja pyrkimyksissä kehittää asumissosiaalista työtä. Asiakkaan tilanteen ymmärryksen voi jäsentää kaksitasoisesti: ensinnäkin tulee nähdä realistisesti mutta toiveikkaasti vankilasta vapautuvan köyhän ja asunnottoman ihmisen paikka ja mahdollisuudet yhteiskunnassa ja toiseksi on oltava herkkä sille, miten asiakas itse suhtautuu tilanteeseensa, millaisia merkityksiä hän antaa elämänsä osa-alueille. Ryhmäkeskustelussa työntekijät arvioivat intuition merkitystä asumissosiaalisessa työssä siten, että Intuitio saa perustansa kohde-ryhmän elämänhistorian ja käytöksen lainalaisuuksien tuntemisesta. Tiedyt tunnusmerkit ja toiminnot aktivoituvat silloin, kun asiakkaalla on retkahtamis- tai rikoksiin syylistymisriski. Yksi työntekijöistä nimitti intuitiota vaistoksi, joka mahdollistaa herkkyyden esimerkiksi etäisyyden ja läheisyyden säätelylle: asiakkaat ovat hyvin herkkiä sille, ettei työntekijä saa tulla liian lähelle eli osaa kunnioittaa asiakkaan omaa symbolista tilaa, kodin nykyksen lisäksi.

Vaikka sekä lukuisissa tutkimuksissa että työntekijöiden ja asiakkaiden kokemustiedon pohjalta on osoitettu päihteiden ja rikollisuuden vahva kytkös toisiinsa (esim. Joukomaa ym. 2010), ei desistanssia kuitenkaan itsestään selvästi voi rinnastaa päihderiippuvuudesta toipumiseen.

Ku sitte ei päihteiden kaa pitäis olla enää ongelmaa, että ei oo enää käyttäny vuosiin, mutta sitte aina menee uudelleen niihin rikoksiin.

Jossain vaihees se oli viel tossa puoli vuotta sitten aika rankkaa seki ku tuli puhelua koko ajan ja, ehdotettiin kaikkee että otakko huumeita myyntiin ja, tällastä. Et kyllä ne yrittää viimeseen asti mutta nyt ne on uskonu että.. Ja sekin on itse asiassa monella se kompastuskivi just että, oot perse auki et saa.. Niinku tässä munki tilanteessa niin joku tulee ehdottaan että saat tosta sen ja sen verran huumeita myyntiin että sää saat siitä heti tehtyä ittelles monta tuhatta saatat tehdä parissa viikossa. Niin kyllä se vaan houkuttelee sillai että, mutta nyt ei oo tullu sellasia soittoja ku mä oon sanonu aikoja sitten että, mä en nyt enää lähde siihen hommaan että kiitos vaan.

Desistanssitutkimusta lähellä olevassa Good Lives Model -teoriassa keskeistä on tavoitteiden konkretisointi ja uusien, toisten ihmisten oikeuksia kunnioittavien keinojen löytäminen merkitykselliseksi koetun elämän saavuttamiseksi (Ward & Fortune 2013, 29–46). Desistanssi on vuorovaikutuksellinen, sosiaalisissa suhteissa toteutuva prosessi, jossa on tavoitteena löytää oma toimijuus, joka konkretisoituu kykynä tehdä aiemmasta poikkeavia valintoja ja hallita elämää aiempaa paremmin. Työntekijän tehtävä voi olla myös asiakkaan itsetuntemuksen vahvistaminen esimerkiksi yhteisen dialogin avulla, jossa kumpikaan ei ole asiantuntija vaan erilaisten vaihtoehtojen etsijä. (Healy 2010, 117–121; myös Järvinen 2015, 144–226.)

Semmosta tavallisen elämän peilaamista sinänsä että, tarjota niitä palikoita että miten voi toimia ja niitä vaihtoehtoja. Ku joskus näillä (asiakkailla, RG) voi olla päässä vain se yksi miten nyt kuuluu reagoida tähän ja tähän asiaan, ni sitte vähä miettiä että miten muuten voi reagoida johonkin....Ettei tuputeta yhtä kun me ei taas tiedetä, onko se oikea...



4. Ahdistuksen alla: asumissosiaalisen työn emotionaalisesti kuormittavat kohdeilmiöt

Asumissosiaalisen työn relationaalisuus saa konkreettisen muotonsa suhteessa kohdeilmiöihin, jotka ääritilanteissa ovat rikollisuus, väkivalta ja kuolema sekä suhteessa asiakkaan lähiomaisiin, rikospaikkaan ja työntekijän suhteessa omaan ammatillisuuteen ja henkilökohtaiseen elämään. Aineisto-otteiden ja niiden pohjalta tehtyjen tulkintojen kautta teen näkyväksi asumissosiaalisen työn vaikeasti sanallistettavaa psyykkiseen kuormittavuuteen liittyvää ulottuvuutta. Kuormittaviin asiakastilanteisiin

keskittyminen on perusteltua, sillä käsittelemättöminä ne heikentävät työntekijän työhyvinvointia. Hyvän työnohjauksen avulla läpikäytyinä ne sen sijaan voivat olla ammatillista kehitystä ja työntekijän ammatti-identiteettiä vahvistavia. Kuormittavien asiakastilanteiden jakaminen ja dokumentointi myös auttavat sanallistamaan asumissosiaalisen työn emotionaalista ulottuvuutta. Tämä voi vähentää alttiutta työntekijän syylistymiseen, uupumukseen ja kyynistymiseen. (Yliruka 2015, 86–91.)



Sellanen esimerkiks se mun semmonen, työhöntulorituuaali et se on se työminä et sä laitat semmosen niin ku jossain laitetaan ne työvaatteet päälle ja ruvetaan hommiin niin täs se on joku semmonen henkinen suoja. Joskus se on unohtunu kesäloman jälkeen... Mä tulin kesälomalta ja mä en ollukaa laittanu sitä suojaa viel siin vaihees päälle; en ollu tietosesti laittanu enkä tiedostamatta ja mulla oli sit semmonen kausi et mä näin vaan sen rikoksen enkä sitä ihmistä ja mun oli tosi vaikee olla. Se pyöri mun mielessä ku mä tulin sieltä kesälomalta et mitä se ihminen on tehny... Ja kyllähän mä heti huomasin sen et hei mikä tää juttu nyt on ja sit mä työstin sitä että, et se kontrasti tuntu niin isolta siinä, että ku on perheen kaa viettäny kesälomaa niin se musta tuntu et se oli niin vaaleenpunasta ja hattaraa ja sitte oli hirvee, et oli kyllä poikkeuksellinen paluuki et oli tosi kraaveja tapauksii siin ollu niin ja ne tuli sit jotenki siinä heti nii ei ollu minkääläist suojaa.... Se oli tosi huono hetki ku se tuli mä tulin just lomalta ku mä sain tän tietää... Se ei ois vaikuttanu varmaan niin voimakkaasti jos se ois tavallisen kauden keskellä mut sillon se tuli, todella voimakkaasti. Ku mä lähdin kotiin niin ne asiat vaan pyöri mun mielessä, vähä vaikutti uniin ja siihen et mä en, mä ajattelin vaan niitä asioit ku mä menin kotiin, enkä omii juttuja... Ku siin oli meiän asiakas oli kokenu sit tälläsen, raa'an jutun niin mä mietin et mitä se on ajatellu siinä että milt siit on tuntunu et onks se tienny et nyt tuli lähtö ja, et mitä sille, mä hirveesti mietin sitä et milt siit on tuntunu ennen ku se on tapettu....

Aineistofragmentti kertoo siitä, kuinka tärkeä suoja ammatillisuus ja sen myötä mahdollisuus riittävään etäisyyden ottoon on rikosseuraamusalan työssä, jossa kohdataan julmuutta, väkivaltaa ja kuolemaa. Kesäloman jälkeen työntekijä on liian avoin työssä vastaan tuleville tapahtumille, jolloin ne pääsevät osaksi hänen sisäistä maailmaansa alkaen hallita työn ulkopuolista elämää. Tekstiote osoittaa työntekijän altistumisen sijaistraumatisoitumiselle siten, että eläytyminen asiakkaan kohtaloon alkaa hallita tunteita ja ajattelua (Utriainen & Honkasalo 2004, 27; Laitinen 2004, 26). Työntekijä, joka jää vaille ammatillista suojaa, ei muodosta suhdetta väkivaltaiseen kuolemaan ammattilaisena, vaan hän lähestyy asiakkaan kokemusta omasta henkilökohtaisesta kokemusmaailmastaan käsin. Eläytyminen väkivaltaan ja kuolemaa edeltäviin hetkiin on erityisen kuormittavaa, koska kyseessä on henkilö, jonka elämässä työntekijä on ollut asiakassuhteen kautta osallisena.

Seuraava aineisto-ote kuvaa sitä, kuinka erilaisen merkityksen paikka saa sen jälkeen, kun se ei ole enää asiakkaalle koti ja työntekijälle tukiasunto, vaan rikospaikka, josta kaikki asiakkaan elämään kuulunut raivataan pois.

Sen jälkeen kun me mentiin käymään siel, ku meil on sit yks asunto siin yläpuolella mis oli tapahtunu tää henkirikos niin, sit se justiin et ylipäätään se tienpätjän ajaminen ja se, ja ku käytiin siin asunnolla sillon niin oli se kyllä tosi ahdistava tunnelma, kyl se koko ajatus mennä käymään taas siel asunnolla niin on se edelleen varmaan, tai siis on vähä vastenmielinen.... Et sehän asunnon tyhjentäminen siinä mukana olos ku vanhemmat tyhjentää poikansa asuntoon niin ei se mitenkää mieltä ylentävä kokemus kyl ollu.

Asumisohjaajien työ sisältää sekä arkista asunnon tyhjentämistä, mitä he tekevät yhdessä asukkaiden kanssa silloin, kun nämä pääsevät muuttamaan pysyvään vuokra-asuntoon esimerkiksi Y-säätiön tai kaupungin vuokralaisiksi. Tällöin asunnon tyhjentäminen saa myönteisen merkityksen: asukkaan asumispolku etenee toivotusti. Asuntoja tyhjennetään myös silloin, kun asukas on jouduttu ulos kirjoittamaan asumishäiriöiden tai vuokravel-

kojen seurauksena tai hän joutuu luopumaan asunnosta pitkän vankeustuomion takia. Vaikka tilanne on epäonnistumisen kokemus molemmille osapuolille, se sisältää kuitenkin uudelleen yrittämisen mahdollisuuden tulevaisuudessa. Aineisto-otteessa työntekijät eivät ole enää suhteessa asukkaaseen, vaan kuolleen asukkaan vanhempiin, joita he auttavat tyhjentämään lapsensa kotia. Useimmiten asumissosiaalisessa työssä tavoitteena on tukea asukasta suhteiden korjaamisessa ja uudelleen virittämässä suhteessa sukulaisiin. Aineisto-otteessa sekä vanhemmat luopuvat lapsestaan että työntekijät asiakassuhteestaan, mitä asunnon tyhjentäminen sekä konkretisoi että symboloi. Asunnon tyhjentäminen voi muistuttaa myös niistä lukuisista menetyksistä ja epäonnistumisista päättyneistä yrityksistä, joita asiakkaan elämänhistoriaan on kertynyt. Väkivaltainen kuolema kertoo myös siitä, kuinka vaarallista, pelkojen ja uhkien täyttämää elämää monet rikosseuraamusalan asiakkaat elävät ja kuinka monimutkaisiin salaisuuksien ja kiristyksen verkostoihin heidän desistanssipyrkimyksensä ja asumisensa voivat kariutua.

Et on se sen verran heviä, sit sitä ajatteli et jumalautsi jos omalle lapselle, et siinä samastui siihen vanhemman rooliinki, itte myös vanhempana että jos omalle lapselle tapahtus vastaavaa.

Työssä kohdattavat raskaat asiat haastavat työntekijän kohtaamaan kysymyksen ”entä jos tämä tapahtuisi minulle?” Ahdistavuudestaan huolimatta tämän kysymyksen äärelle pysähtyminen mahdollistaa eläytymisen ja sen ymmärtämisen, että emotionaalisessa merkityksessä monet kokemukset ovat jaettavissa, vaikka elämäntilanteet välittömyyden tasolla näyttäisivät varsin erilaisilta. Sietämättömiltä tuntuville asioille voi yrittää hakea selityksiä, jotka tekevät ne paremmin hallittaviksi ja siten helpommin etäännyttäviksi:

Sit sitä yrittää selittää itelleen et mist se johtaa juurensa et ehkä hänen tekemästä rikoksesta et tämmöst, koittaa selittää sitä et siin on kysees ollu joku kosto ja ehkä hän on tienny sen että tämmöstä tulee tapahtumaan tai.. Mut sit justiin tämmöset et on sitte, joku yliannostus tai muu syy kuolemaan niin, sit ne on semmosii et niis ei sitte, oo tämmöst selittävää tekijää.

Vaativassa psykososiaalisessa työssä esiin nouseva, mutta liian harvoin esitetty kysymys kuuluu ”mitä työ vaikuttaa tekijöihinsä, paitsi ammattilaisina myös ihmisinä?” Rikosseuraamusalan työssä ollaan tekemisissä ihmisten kanssa, joiden elämäntapa ja arvot poikkeavat suuresti niin sanotusta tavallisesta elämästä (vrt. esim. Perälä 2011).

Tää työhän vaikuttaa meihin aika lailla et se on lähinnä semmonen, musta huumori sitte millä heitetään niistä. Et, työporukalla et, tommosest, ja monist muistaki et sitte et se on justiin sitä et yksilötyönohjaus on se mikä on, sit se et mis pääsee sitte oikeesti niit omii tunnelmii purkaan koska se on varmaan jotain työkavereitten suojelemistaki ettei kuormita niil omilla koska , ku että tietää et niilläki on sitä, eri tavalla.

Työntekijän oma elämänvaihe ja elämäntilanne voi tehdä erityisen vaikeaksi tiettyjen rikosten kohtaamisen ja niiden tekijöiden kanssa työskentelyn: läheisyyden ja etäisyyden säätely käy ylivoimaiseksi, mistä seurauksena sietämättömäksi koettu rikos täyttää koko asiakassuhteen. Työnohjauksen tuella tapahtuvan itse-reflektion avulla sietämättömyyden kokemuksesta on mahdollista päästä irti ja nähdä asiakas kunnioittavaan suhtautumiseen oikeutettuna ihmisenä, rikostaustastaan huolimatta.

Sillon ku lapsi oli ihan pieni niin mä en ois kyenny lähtee tänne töihin niin ja ajattelinki siinä vaiheessa sitte että tää on jotenki

katottu loppuun. Lähinnä oli nää seksuaalirikolliset, mitkä on nää pedofilit niin ne mua mietitytti ihan hirveesti mut et sit mä kävin niit asioit siin läpi ja, tulin sit siihen tulokseen että, mä lähen kuitenkin tänne vielä.

Psykososiaalisesti vaativat asiakastilanteet ovat mahdollisuus ammatilliseen kasvuun edellyttäen, että työntekijällä on tilaisuus oman toimintansa, ajattelunsa ja tunteiden reflektioon:

Musta tuntuu että tän asiakkaan kans on toteutunu semmosia uusia, että apua mitä minä oon menný sanomaan ja mitä minä oon menný tekemään, että ei oo tarvinnu ennen että yht-äkkiä puun takaa toinen on pieksettynä siinä ja, että.. oikeesti minä olin sen tilanteen, sen tapaamisen jälkeen ihan että, mitä, sanoinkohan minä mitään järjellistä siinä... Ja sitte se oli jotenki hyvä ku se oli kauheen ihmeissään sillon ku se sitä pähki että miten se koulu ja eihän sinne voi soittaa mutta pitäis soittaa ja ei pysty kuitenkaa ni, että ku minä vaan sille sanoin että, tämä on nyt vähän huono homma, että mitä tässä nyt pitäis tehdä ettei menis hyvä mies hukkaan. Ni sit se oli.. nii. [nauraa] Hyvä mies hukkaan ku sanoin, se oli siitä kauheen jotenki, sillai... Et kyllähän toi hirveen raskas tilanne on ollu ku toinen tulee tommosta tilanteesta. Ja ku se kertoo niin paljon siitä hänen elämästään sitte konkreettisesti ja ruumiillisesti se.

Aineisto-ote kertoo siitä, kuinka hämmäntävää on nähdä asiakkaaseen kohdistunut raaka väkivalta. Työntekijä on ollut tunteillaan vahvasti läsnä, mutta ei oikein muista, mitä oli asiakkaansa kanssa puhunut. Työntekijä on kohdannut asiakkaan ensisijaisesti ihmisenä ja toissijaisesti ammatillisena, kuitenkin niin, että ammatillinen suoja ei ole kokonaan puuttunut. Ilmaisu ”tämä on nyt vähän huono homma...ettei menis hyvä mies hukkaan”, kuvaa intuitiivista osaamista, sanojen valintaa siten, että ne ovat vahva vastapuhe pahoinpidellyn, leimaavan rikoksen rasittamalle identiteetille. Yksinkertaiset arkiset sanat ovat usein kaikkein osuvimpia. Tästä vielä täydentävänä esimerkkinä tilanteet, joissa asukkaaksi on hakeutumassa vakavista väkivaltarikoksista tuomittu päihdetaustainen henkilö. Työntekijän asuntohaastattelussa esittämä kysymys *Pitääkö sinua pelätä?* on konstailemattomuudessaan samanaikaisesti sekä kunnioittava että vastuuttava.

Asiakkaan elämän kriisiytyminen saattaa olla käännekohta asiakas-työntekijäsuhteessa, mikäli asiakas saa kokemuksen siitä, että työntekijä aidosti osallistuu hänen hätäänsä ja tuskaansa. Minna-Kaisa Järvinen (2015) on kuvannut väitöskirjassaan elämäntilanteen kriisiytymisen mahdollisuutena luottamuksen rakentumiselle asiakassuhteessa. Rikostaustaiset asiakkaat arvostivat asiakassuhdetta tilana, joka tarjosi mahdollisuuden rauhalliseen keskusteluun ja vaikeiden tunteiden, kuten häpeän ja syyllisyyden jakamiseen (mt. 195–226).

...Et jos siin on just joku sellanen, herkkä hetki että sä oot voinu jotenki semmosta konkreettist tukee tarjota niin sillon, ja täski oli vaan kysymys siitä että yhestä verkostotapaamisesta niin mä lähin viemään sitä sitte työpaikan autolla kotiin, niin se jotenki siinä sitte herkisty siitä et se koki sen sil hetkellä, isoks avuks vaikka, pieni asia mutta että hän oli hirveen kuormittunu sil hetkellä henkisesti niin.

Asiakkaan hädän jakaminen voi tapahtua yhtäkkiä, odottamattomana avautumisena arkisessa paikassa ja tilanteessa. Lyhyet

episodit, joissa tuskan ja syyllisyyden saa hetkeksi jaetuksi voivat merkitä yksinäisyyden ja huonommuuden kokemusten hälvenemistä ja arvostavampaa suhtautumista omaan elämään ja itseeseen. Asumissosiaalisen työn vahvuus on sen arkisuudessa ja joustavassa saatavilla olossa. Monelle rikostaustaiselle asiakkaalle säännölliseen pitkäjänteiseen työskentelyyn sitoutuminen on mahdotonta, mikä sulkee heidät psykoterapeuttisen työskentelyn ulkopuolelle. Asumisohjaajien suhteet asiakkaisiinsa voivat olla katkoksistaan huolimatta vuosien mittaisia, jolloin niihin voi rakentua vähitellen keskinäiseen luottamukseen perustuva psykososiaalinen ulottuvuus.

No itse asiassa joo mä oon just tän kuntoutuksen henkilökunnan kans niin hyvissä väleissä viel varsinki tän X:n kans... Ja siis jotenki vaan siin on, en mä tiedä. Ja sit siihen tulee se näyttämisen halu jotenki ku ne on reiluja mua kohtaan niin mä haluan olla reilu niitä kohtaan.

Asiakkaan kokemukset voivat osua omaan elämäntilanteeseen ja edesauttaa eläytymistä asiakkaan vaikeaan tilanteeseenja sen herättämiin tunteisiin. Myös ammattilainen voi olla ”kokemusasiantuntija”.

Kylhän sitä sitte hänenki osalta, peilailee sitä äitiyttä sitte, niin niin ku hänen ku sitä omaaki... Että nyt ku hällä on noita sijoitus-, sijoittamiskysymyksiä ollu tässä ja näitä lasten osalta, että hirveen vaikee siinä on sitte sillai, olla tukena. Tai että ei löydä sanoja... Sitte sanoin että muistathan miettiä tarkkaan, et ei sun parisuhdeasiat sinänsä mulle kuulu, mut et muista miettiä et sun oma toipuminen ja oma elämä on, että te ette varmaan oo ihan turhasta sillon aikanaan eronnu.

Sitte ku se lapsi on viikonlopun niin se on kova paikka ku se lapsi taas lähtee, ja se että millon sitä seuraavan kerran näkee niin voi ihan omasta kokemuksesta sanoo et se on ihan, tosi kova paikka... Ylipäättään sillai että neki tiedostaa ehkä mist se tunne syntyy sillon sunnuntai-iltana ku se lapsi lähtee...

Asiakkaat kysyny et sil on nyt sellasta et pitäskö olla huolisaan. Et silleen pystyny vähä puhuun niistä että on asiakkaalla ollu samanikäsiä lapsia niin, tullu sit jotain et lapsi että asiakas on sanonu et ku ei se aamulla suostu lähtee päiväkotiin et se on vaan silleen et ”isi, isi mä haluisin olla sun kaa” niin sit voi sanoo et kyllä se on ihan kuuluu siihen ikään että vaikka se olis siinä koko ajan, että ku niil on ollu sitte vaikka asiakkaalla oli paha olla siitä että ku lapsi haluis vaan olla sen kanssa eikä mennä päiväkotiin ja et tälläsiä näin ja.

Erityisesti jälkimmäinen aineisto-ote osoittaa, kuinka asumisohjaajien rikostaustaiset asiakkaat ovat eri vaiheissa desistanssi- ja asumispolullaan eläviä ihmisiä. Joku kamppailee akuutin päihdeongelman, paniikkioireiden ja arjen hallitsemattomuuden kanssa, toisella on voimia ottaa vastuu lapsestaan ja ajatuksissa on tilaa vanhemmuuden tavanomaisille kysymyksille. Vuorovaikutuksella ja sen pohjalta rakentuvilla eheyttävillä kokemuksilla ja asiakkaiden luottamuksella työntekijöitä kohtaan on merkitystä paitsi asiakkaiden toipumiselle, desistanssille ja asumisen turvaamiselle myös työntekijöiden työn mielekkyyden ja jaksamisen näkökulmasta (ks. Yliruka 2015, 109).

Tutkimukseen osallistuneilla asiakkailla ei välttämättä ollut lainkaan aiempaa rikoshistoriaa. Rikos saattoi olla aiemman elämänkulun särkynyt musta hetki, jonka jälkeen elämä ei enää koskaan palaudu ennalleen.

K: *Et elämä meni ihan hajalle.*
V: *Se meni sillä lailla ihan totaalisesti ja osa ihmisistä, hirveen vähän kuitenkin tuli semmosta kuraa niskaan. Pari tuttua sano että, ei halua olla tekemisissä.*

K: *Mutta ei pääsääntöisesti?*
V: *Ei pääsääntöisesti hirveen hyvin et mulla on lähimmät kaverit, kova paikka, mutta ne on kaikki ymmärtäny että miehellä ei oo ollu kaikki asiat kunnossa ja sama ihminen siellä kuitenkin on, mitä on oppinu tuntemaan. Siinä on sitte ollu, sen ajan, musta hetki... Kyllähän ne seuraa mua, loppuelämän mutta sen asian kanssa on elettävä ei sille voi mitään.*

Kahdenkeskiset keskustelut, joissa asiakas saa kokemuksen kunnioituksesta ja arvostetuksi tulemisesta rikoksestaan huolimatta, voivat olla perustavanlaatuisia vapautumisen jälkeisen elämän aloittamisessa. Seksuaalirikokset voivat sulkea paitsi vankiyhteisön ulkopuolelle myös tehdä mahdottomaksi yhteisöllisen kuntoutuksen ja asumisen. Mahdollisuus saada tukea asunnon hankintaan tai päästä sijoittumaan itsenäiseen tukiasuntoon on ensiarvoisen tärkeää henkilöille, jotka ovat alttiita torjunnalle, kostonle ja väkivallalle rikoshistoriansa takia. Erittäin vaikeiden asioiden kohtaamiseen ei aina tarvita erityisosaamista, vaan taitoa välittää aitoa kiinnostusta yhteistyöhön asiakkaan vaikean tilanteen selvittämiseksi.

X on mun oma ohjaaja että oon enemmän tekemisissä. Valtavasti tietää noista jutuista et just. Mul ois pitkä lista mitä on huolehdittu asioita.

Psykososiaalisen työotteen avulla asiakasta voidaan tukea hyödyntämään niin vankeus- kuin vapautumisen jälkeistä aikaa siten, että hänen tietoisuutensa tilanteestaan, toiveistaan ja vaikeuksistaan täsmentyy, jolloin ne on helpompi sanallistaa ja ryhtyä hakemaan mahdollisimman tarkoituksenmukaista ammatillista tai itsehoitoon perustuvaa tukea. Itsehoitoryhmät tai psykososiaalisesti painottunut tukisuhde voivat olla ydin, jota täydentämään asumissosiaalinen työ kiinnittyy.

Vankilassa mielenterveysongelmat ovat paitsi psykikkistä karsimystä aiheuttava myös syrjinnälle ja halveksunnalle altistava taakka, häpeällinen heikkous, johon on vaikea hakea apua. Päihdekuntoutus on rikosseuraamusalalla ollut ja on edelleen vallitsevassa asemassa. Vuosituhannen alussa silloisen rikosseuraamusviraston pääjohtaja Markku Salminen esitti vankeinhoidon ydinkysymyksenä ”voidaanko kellarikomeraita tyhjentäväst narkarista motivoida veronmaksaja?” (Granfelt, 2003, 7). Mielenterveyden kysymykset ovat jääneet vähemmälle huomiolle: niiden yhteys rikollisuuteen ei ole niin ilmeinen kuin päihderiippuvuuden.

Joo siis kyllä siis, kaikki ongelmat kyl johtu alkoholista. Enhän mä oo mitään, luultavasti olis tehny ilman päihteitä.

K: *Käytätkö päihteitä tai..?*
V: *No siis käytän jonkin verran joo.*

K: *Huumeita ja alkoholia?*
V: *En, huumeita mä en käytä. Mutta siis lääkkeitä, mulla menee todella paljon lääkkeitä.*
Siis en mää käy, en mää liikkuis mihinkään ilman lääkkeitä. En mä lähtis ovesta pihalle mihinkään. Tänäänkin aamulla mä jouduin ottaan kolme pilleriä että mä pääsin tänne lähtemään. Yleensäkin että mä pääsin ovesta lähteen pihalle.

Mielenterveydelliset vaikeudet, kuten masennus ja ahdistus, voivat syrjäyttää yhteisöllisestä ja ryhmämuotoisesta kuntoutukselta, joita vankiloissa on ensisijaisesti tarjolla. Työkyvyttömyyteen johtavat mielenterveysongelmat voivat olla esteenä avolaitokseen sijoittumiselle ja asteittaisen vapauttamisen polulla etenemiselle. Asumisohjaajat työskentelevät sananmukaisesti osallisina asukkaiden arjessa, jolloin he kohtaavat asukkaiden psyykkisen pahoinvoinnin konkretisoitumisen esimerkiksi sosiaalisina pelkoina ja eristäytymisenä. Mielenterveysalan erityisosaamisen merkitystä ja asiakkaiden mahdollisuuksia päästä tarvitsemaansa hoitoon pohdittiin työntekijöiden keskuudessa.

Nythän me hyvin vahvasti puhutaan just vaan päihteistä, ja sitä asiantuntijuutta mielenterveyspuolella meillä ei ole. Niin sitä myös tueks tähän näin. Nyt sä ootki sitte ihan niitten ehkä lääkkeitten varassa jotka ehkä helpottaa, mutta eihän se ongelmaa poista.

K: *Mites sitte tämmönen hoitoon ohjaus, mielenterveyspalveluihin?*
V: *No, sehän on hyvin hankalaa tänä päivänä.*

K: *Onko ketään joka ois menný jonkun sortin psykoterapiaan tai keskusteluhoitoon?*
V: *Ei, ei.*

K: *..Olisko semmosta jotain aattelisit, jos nyt aattelet omia asiakkaitas joka vois hyötyä?*
V: *Ehdottomasti, kaikki.*

K: *Kaikki?*
V: *Kaikki. Koska sanotaan että heidän menneisyys on niin kova, ja ollu rikkonainen ja raadollinen. Että mä en tykkää menneisyydestä mutta sitäki pitää vähä ruotia... Jos ei sitä käsitellä pois, niin se voi olla hyvinkin pieni ja mitätön asia joka laukasee taas uudestaan ja ollaan taas siel lähtökuopissa. Niin sen takia jotta ihmisestä tulis ehyt, niin niistä kipeistä ja vaikeista asioista pitäis päästä puhumaan. Että vois olla niitä vahvuuksia, tai työkaluja että jotenkin selvitä eteenpäin. Se on mun mielestä huono juttu tässä meidän hankkeessa. Toivosin kyllä lisää tän puolen juttuu, mielenterveyden.*

K: *Onko niin että ihan tämmöstä psykoosi tai semmosta että ois sairaalahoitoon joutunu ohjaan?*
V: *No ei sillai ainakaan mun kohdalla enkä oo kuullu muiltaakaan. Mutta sanotaan että huonosti me saadaan tietoja Koska jos me tiedettäs minkä tyylistä mielenterveysongelmasta kysymys, se auttais että meille ei tuu sitte väärinkäsityksiä asiakkaan kans työskentelyssä, että miks tuo käyttäytyy noin tai toimii noin jotenkin kummallisesti. Että ei tehdä vääriä päätöksiä tai ajatuksia tuu että hetkinen, että me tiedetään taustat että siellä saattaa olla sairaus kysymyksessä.*



5. Desistanssipolulta eksyneet, vankilan ja kadun pyöröoviin juuttuneet

Mut kyllä he aina uudestaan hakeutuu (järjestön palveluihin), kun ne tietää sen, et tää on se paikka. Ja sitte ne taas uskoo vahvasti omaan muutokseen, mikä on ihan varmasti totta. Et monethan niistä uskoo, että tällä kerralla kun mä vapaudun, niin nyt ne asiat järjestyy. Ja se asuntohan on se tärkeä asia, mikä pitäs saada sillon järjestetty.

On nää tietyt tyypit, ja sit ne tulee aina takasin, ja sitte, en mä tiedä oikein, että en mä oikein osaa siihen sanoa...

Kaikkein köyhimmät, monisairaات, päihteiden ja pienten rikosten kierteessä elävät vapautuvat vangit seilaavat kadun, laitosten ja kavereiden nurkkien kehässä, lähestulkoon yhteiskunnan ulkopuolella. He ovat näkyvillä, mutta ihmisinä näkymättömissä.

Vapautumista pitäisi alkaa valmistella jo ennen vankilaan menoa, jolloin vangin sosiaalis-taloudellinen tilanne saataisiin selvitettyksi ja järjestetyksi tarkoituksenmukainen palvelukokonaisuus. Koko vankeusajan tulisi olla rikollisuudesta irrottautumisen tukemista sosiaalisesta ja haittojen vähentämisen näkökulmasta käsin.

...nääh ihmiset taas ku ne menee sitä tuomiota suorittaaan vankilaan, niin eihän heihin kiinnitetä juuri mitään huomiota. Et se aika on niin lyhyt...

Edes vankila ei ole niin sanotuille pyöröovivangeille kiinnipitävä ympäristö. Suljetuissa laitoksissa lyhyitä tuomioita suorittaville vankilakierteessä eläville rikoksenuusijoille ei ehditä tehdä sen enempää rangaistusajan kuin vapautumissuunnitelmaa eikä heillä ole mahdollisuutta osallistua vankeusaikana suunnitelmalliseen kuntoutukseen. Heidän kanssaan ei ehditä missään tehdä mitään, ei edes diagnoosia, saati aloittaa hoitoa. Vaikka rikosseuraamusalalla on viime vuosina pyritty siihen, että yhä harvempi vanki vapautuisi suoraan suljetusta laitoksesta, niin kuitenkin edelleen suuri joukko erityisesti lyhyitä tuomioita suorittavista rikoksenuusijoista vapautuu suoraan suljetuista laitoksista. He ovat juuri niitä vapautuvia vankeja, joiden tarvitsevuus on rajaton, mutta vaikeasti jäsennettävä siten, että jokin taho ottaisi heidän tilanteestaan ensisijaisen vastuun.

Taustahan mulla on 12–13-vuotiaasta että on alkoholit ja kannabikset kokeiltu 13-vuotiaana ja, mulla on laitoksia ja perhekoteja ollu 18-vuotiaaseen asti seittämän missä mä oon ollu ja 6-vuotiaana mennä ensimmäiseen.

Erityisen vaikeassa tilanteessa ovat jo varhaisessa nuoruusiässä rikollisuuteen ajautuneet, toistuvasti lyhyitä tuomioita suorittamaan palanneet syrjäytymis- ja päihdekierteessä elävät vangit. Heillä on suurimmat tarpeet jälkihuoltoon (mielenterveyden ongelmat, päihteet, velat, asunnon, työn ja koulutuksen puute) ja suurin riski uusimiseen ja vankilaan paluuseen. Jälkihuoltopalvelujen puute on heidän kannaltaan erityisen tuhoisaa varsinkin kriittisessä vapautumisen alkuvaiheessa. (Kivivuori & Linderborg 2009, 131–139; Howerton & Burnett & Byng & Campell 2009, 440–441.) He ovat viimesijaisen toimeentulotuen varassa eläviä köyhiä ihmisiä, jotka asioivat leipäjonoissa ja matalan kynnyksen päiväkeskuksissa, yöpyvät autoissa, porraskäytävissä, huumeluuksissa, asumispäivystyksissä ja päihtyneiden säilöönottotiloissa.

Just tämmösest no niin ku tää statuskysymys on tullu Z:n kanssa sillon et ku ei oo mitää ja se että on tietyt meriitit ja kannukset sielä rikollismaailmassa ja on se elämäntapa sielä, on niin tuttu ja sielä on ku kala vedessä. Ja just nää vaikeudet sitte integroituu yhteiskuntaan miten joka käänteessä sitä käytetään just tämmöst et, ja sitte se siis se että kyvyttömyys toimii täs yhteiskunnassa et nuorena alkanu päihteiden käyttö et se on sanonu että ”mä oon ihan 15-vuotias”.

Mä oon ollu, palveluammattissa aikasemmin, ennenku mää aloin, käyttään huumeita. Elikä mä aloin joskus vasta 28-vuotiaana käyttään et mä olin sen verran vanha jo. Et mä olin ihan siihen asti, töissä käyvä ihminen.

K: Onkohan sillä merkitystä et nyt on mennä noin hyvin kun on sitä tavallista elämää?

V: No onhan siinä se että tietää mitä se normaali elämä on ettei ne kaikki tuu ihan uutena asiana. Koska sillonhan joutuu opetteleen kaikki uusiks jos et sää tiedä mitä siellä odottaa. Mutta nyt kun tietää sen mitä siellä odottaa ja se on kummiski se tavote mihkä mä haluan palata niin..

Toistuvat lyhyet tuomiot ovat laitostamisen ja yhteiskunnasta vieraannuttamisen merkityksessä rinnastettavissa pitkäaikaisvankeuteen (Howerton & Burnett & Byng & Campell ym. 2009, 440–441). Rikollisuudesta irrottautuminen ja oman paikan löytäminen yhteiskunnan laillisissa toiminnoissa on mahdotonta, kun uusi tuomio on odottamassa jo vapautumishetkellä. Lisäksi rikollisuudesta irrottautumisesta, asumista ja sosiaalista integraatiota tuhoavat aiempaan elämänsäkuuluun liittyvät tekemiset ja sosiaaliset suhteet. Ulosotot, velat ja korvausvaatimukset pitävät köyhyydessä ja niin sanottuja epävirallisia velkoja peritään väkivaltaisain, asumiselle tuhoisin menetelmin. Menneisyys on mukana paitsi ihmisen mielessä, myös nykytilanteessa ja tulevaisuudessa (Mäntysaari & Pösö 2013, 27–29). Menneisyyden taakat voivat sulkea pahimmillaan kaikki muut ovet vankilan porttia lukuun ottamatta.

Se on rankkaa monen kohdalla se yksinäisyys. Rikoksettomuutta tukevien ihmissuhteiden puute. Kun kaatuu sellaisia asioita, jotka on olleet jäissä, esimerkiksi velkomiset. Niin kyllä aikamoiiset voimavarat täytyy olla, että sen yksin jaksaa.

Mä kumminkin tunnen Pohjois-Suomesta kaikki, ympäri Pohjois-Suomee kaikki nää linnahörhöt ja huumeitten käyttäjät ja väkivaltamiehet ja, että vankilaan kumenin niin mä tunsin sieltä 90 prosenttia.

Vankila ei ole koskaan ollu mulle paha paikka.

Valmius sietää vankilaa on yhteydessä paikattomuuteen yhteiskunnassa. Vankila tarjoaa ennalta määrättyjen rutiinien mukaisesti toimivan ympäristön, jossa saa lämmintä ruokaa, sängyn ja suihkun. Asunnottomuus, köyhyys, mielenterveys- ja päihdeongelmat, työttömyys ja tarkoituksettomuus sekä niin sanottu vankilatoleranssi ovat määrääviä tekijöitä tilanteessa, jossa desistanssi ei pääse edes alkamaan, vaan juuttuu niin sanotun pyöröovivankeuden alle. Pyöröovivankeudessa vankila, katu, sairaala, päiväkeskukset ja päihdekattaisuhoidot muodostavat karusellin, jossa ihminen kiertää vuodesta toiseen yhä sairaampana, yhä syvemmälle syrjäytyneisyyteen uppoavana objektina. Vankila saattaa merkitä turvasatamaa ulkopuolisessa maailmassa sellaisille ihmisille, joilla sosiaalis-taloudelliseen huono-osaisuuteen on kietoutuneena vakavia, mutta tunnistamattomia mielenterveyden ongelmia. (Howerton ym. 2009, 440–459.) On hyvä säilyttää realismi suhteessa siihen, missä määrin ja millä tavoin asunto ensin -periaatteen mukaisilla tai ylipäänsä asumispalveluilla voidaan edesauttaa pitkälle syrjäytyneiden ihmisten sosiaalista integraatiota (Johnson & Parkinson & Parcell 2012, 10–12; Pleace ym. 2015, 67). Tässäkin yhteydessä korostuu ennalta ehkäisyn merkitys: rikos- ja päihdekierteessä elävien nuorten aikuisten palvelujen kehittäminen niin, että nämä vaikeasti tavoitettavat henkilöt voisivat löytää kiinnipitävän, desistanssia tukevan ympäristön ja kodin. Kaikilla ei sellaista ole koskaan ollut.

Sitten noi perhekodit, nekin on semmosii mitä mä en ees haluais muistaa. Ja ku sekin perhekoti missä mä olin viimesen viis vuotta ni kaikista pahimmat lapset lyhyään samaan paikkaan ja, kyllä siellä mä opin ihan samat hommat ku vankilassa opetetaan.... Sen mä ny ainakin aattelen että mun ikäset, jotka on saman, melkein saman polun kulkenu ni kyllä niillä on henki jo pois, tai sitten ne on istumassa elinkautista tai kymmentä vuotta. Esimerkiks siinä perhekodissa missä mä olin viimesen viis vuotta, kaikki on vankilassa, ihan kaikki. Ja pitkiä vankeustuomioita, että on tappoo ja just huumausainerikoksista monia vuosia.



6. Asunto ensin: vankilan portilta kotia kohti

Se on ihan elinehto, siis toi asunto on oikeestaan tärkein tossa ku vankilasta pääsee. Se asunto on kaikista tärkein. Ilman sitä ei voi oikeestaan suunnitella yhtään mitään. Et siitä se homma lähtee kun on asunto ja tukikohta missä voi olla rauhassa. Eikä tarvi aina olla toisten kans niin et pääsee sinne oman rauhaan. Se on se tärkein asia ihan ylivoimaisesti.

Suomen asunnottomuuspolitiikan linjaukseksi hyväksytyn asun- to ensin -periaatteen sovellutuksia yhdistää se, että asunnotto- man ei tarvitse valita päihtetöntä elämäntapaa eikä sitoutua kuntoutukseen, vaan hänellä on oikeus asua sellaisena ihmisenä kuin on ja saada asumiseen tarvitsemaansa tukea. Asunto ensin

-mallin periaatteita ovat asuminen perusoikeutena, hajasijoite- tun asumisen ensisijaisuus, asiakkaan kunnioitus ja myötäelävä asennoituminen, itsemäärääminen ja valinnan vapaus, palvelui- den ja asumisen erottaminen, haittojen vähentäminen ja toipu- minen. Asunnon järjestymisen ensisijaisuus kokonaisvaltais- ti asiakkaan tilanteeseen kohdentuvan työn perusedellytyksenä tuli moneen kertaan esille niin työntekijöiden kuin asiakkaiden kerronnassa. Asunnottomuuden aiheuttama ahdistus on es- teenä muihin asioihin keskittymiselle. Desistanssin aineksia on vaikea rakentaa vailla paikkaa, josta käsin muodostaa sosiaalisia suhteita ja toimijuutta.

Sitten kun se varmistuu se katto pään päälle jossakin muo- dossa niin varmaan ainakin semmonen 30–40 prosenttia siitä energiasta vapautuu käyttöön sitten tähän muuhun. Mutta että se on se mikä painaa ja huolettaa eniten.

Suomalainen asunto ensin -periaate ei ole ollut kovin uskoll- nen alkuperäiselle Pathways to Housing -organisaation kehittä- mälle mallille (Pleace ym.) Eroavuus on näkynyt konkreettisimmin Paavo I -ohjelman aikana toteutetussa asuntoloiden muunto- ohjelmassa, jonka ansiosta suuri joukko pitkäaikaisasunnotto- mia sijoittui asumaan yhteisöllisiin asunto ensin -mallia toteut- taviin asumisyksiköihin. Nämä asumisyksiköt ovat tarjonneet pysyvän vuokrasuhteen myös monelle vankilasta vapautuvalle, vuosia, jopa vuosikymmeniä, asunnottomana kierrelleelle, päih- teiden ja horjuvan mielenterveyden kuormittamalle miehelle ja myös muutamille naisille.

Asunto ensin -periaatteen mukaisesti toimivissa pääkaupunki- seudulla sijaitsevilla asumisyksiköissä asuu paljon ihmisiä, joi- den elämässä toistuvat vankeustuomiot ja muut laitosjaksot ovat määrittäneet elämänsä. Seuraavat fragmentit ovat ot- teita asunto ensin -periaatteella toimivien asumisyksiköiden niin sanotuista tulolomakkeista. Ne kertovat, mistä tilanteesta asu- kas on asumisyksikköön muuttanut.

Asukas on ollut asunnoton 20 vuotta. Ei koskaan asuntoa, vankilassa, tilapäismajoituksessa.

Pitkä vankilajakso, jonka jälkeen asunnottomana erimittaisia jaksoja.

Asukas kertoo olleensa vankilassa lähes koko aikuisikänsä. Ei koskaan vuokra-asumista.

Viimeisen kolmen vuoden aikana ollut vankilassa ja X-päihde- kuntoutuslaitoksessa enimmäkseen

Sosiaalityön asiakastyössä kohdattavat ongelmat ovat luon- teeltaan yksilöllisesti koettuja elettyjä yhteiskunnallisia ongel- mia (Mäntysaari & Pösö 2013, 24). Yllä olevien fragmenttien poh- jalta samaa voi sanoa asumissosiaalisen työn kohdeongelmis- ta. Asunto ensin -mallia toteuttavissa asumisyksiköissä tukea on saatavilla ympäri vuorokauden ja toleranssi asumishäiriöille on korkea. Näin ollen ne voivat tarjota haittojen vähentämiseen keskittyneen turvallisen asumisvaihtoehdon myös heille, joiden päihdekäyttö on päivittäistä ja mieli hajalla. Osa vankilasta va- pautuvista kuitenkin tuntee syvää vastenmielisyyttä niin yhtei- söllistä asumista kuin kaikenlaista valvontaa ja viranomaistoimin- naksi kokemaansa palvelua kohtaan. Tällöin valittavaksi jää vain epävirallisilla asuntomarkkinoilla kiertely eli kavereitten ja suku- laisten sohvat ja lattiat, autot, rappukäytävät ja tuulikaapit.

Asunnottomuus, niin kavereiden luona kiertely, ulkosalla majai- lu kuin asumispäivystyksissä yöpyminen, työntää vähitellen yhä kauemmas ulkopuolisuuteen, jossa rikosten, päihteiden ja sairauksien kierteelle ei löydy vaihtoehtoa. Nuorille, jotka vielä jaksavat rikos- ja päihdekeskeisen elämän kuluttavuutta, kontrollista vapaa kuljeskelu voi olla säännöin rajattua yhteisöllistä asumista mieluisampi vaihtoehto. Päihteitä käyttävien ja rikoksia tekevien nuorten ja nuorten aikuisten asunnottomuuden poistaminen on yksi keskeisimmistä tehtävistä silloin, kun halutaan ennalta eh- käistä asunnottomuuden pitkittyminen ja sen myötä sosiaalisten ongelmien syveneminen (Pleace ym. 2015). Huumeita käyttävät nuoret aikuiset, joihin suuri osa vapautuvista vangeista kuuluu, on se asunnottomien ryhmä, jonka kanssa työskentelyyn on tar- peen kehittää asumissosiaalista työtä siten, että se mahdollistaa

asumisen tavallisessa vuokra-asunnossa. Asunnottomina vapau- tuvista vangeista monet ovat päihteiden sekakäyttäjii. Haittojen vähentämiseen kohdistuvat palvelut, kuten terveysneuvontapis- teet ja korvaushoito, ovat monelle rikos- ja huumekierteessä elä- neelle vapautuvalle vangille mahdollisuus kiinnittyä riittävän ma- talan kynnyksen palveluihin edellyttäen, että asuminen saadaan turvatuksi. Asuminen – se, missä ja millä tavoin itse kukin asuu – on sekä elämäntapavalinta että perustavanlaatuisesti elämän- tapaan vaikuttava valinta (Clapham 2005, 171–172). Vankilasta va- pautuvien nuorten ja keski-ikäisten miesten ”elämäntapavalintoi- hin” kavereiden luona majailu saattaa sopia tuettua yhteisöllistä asumista paremmin ainakin silloin, kun suhde desistanssiin on kovin hauras ja ristiriitainen. Kavereiden, tuttavi- en ja sukulaisten luona kiertely on asunnottomuuden ja myös pitkäaikaisasunnot- tomuuden yleisin muoto.

Mul on tosi paljo kavereita. Mä olin paljon kavereitten luona mutta tietysti oli semmosiakin öitä että, olin ihan kaupungilla... Se oli kaikki sitä humalaporukkaa... Jos oli selvinpäin niin sem- mosta kämppää ei yleensä ollu. Vaan sitte ku olit humalassa niin porukkaa löyty aina. Se oli vähän pakko juoda, että oli se asunto.

Vaikka niin sanottua porrasmallia on voimakkaasti kritisoitu ’asunto palkintona’ -ideologiaan nojautuvana palveluna, se on joka tapauksessa tarjonnut monelle vankilasta vapautuvalle mahdollisuuden kokonaisvaltaiseen kuntoutukseen, jossa asu- mispalvelut ovat olleet osa suunnitelmallista prosessia. Onnis- tuessaan porrasmalli ja siihen kiinteästi liittyvä yhteisöllinen tuki ovat edesauttaneet merkittävästi desistanssiprosessia. Vaikka yhteisöllinen asuminen itsenäistä asumista edeltävänä vaiheena ei olisi ollut vapautuvan vangin ensisijainen valinta, on se jälki- käteen arvioituna saattanut näyttäytyä perusteltuna välivaihee- na laitoselämän jälkeen. Päihteettömyysvaatimus voi merkitä turvallista tilaa, jossa päihteistä saa olla rauhassa, eikä valinto- ja tarvitse tehdä yksinään vaan yhteiset tavoitteet jakavien ver- taisten ja ammattilaisten tukemana. (Granfelt 2003, 62–63 ja 2008, 75.) Osalle vapautuvista vangeista päihteettömyyteen sitoutumi- nen on elämän keskeinen arvo, jonka pohjalle koko muu elämä rakentuu.

Mä harrastan huippu-urheilijan ruokavalioo ja urheilen. Mä käyn treenaa kaks kertaa päivässä. [naurahtaa] Mä hoidan laskuni ajallaan, mä elän ihan tavallista elämää tänä päivänä. Ja tuun eläinki niin kauan ku mä pysyn vaan raittiina. Se on se mun juttu, se raittiina pysyminen.

Kritsin asumispalvelut, sekä asumisvalmennusyksikkö että tuki- asunnot, ovat lähtökohtaisesti päihteettömiä ja osittain porras- mallin mukaisia: asumisvalmennusyksiköstä ei pääse etene- mään tukiasuntoon, mikäli päihteiden kanssa ilmenee ongelmia eikä tukiasunnosta siirtyminen kaupungin tai Y-säätiön vuokra- laiseksi toteudu päihderiippuvuuden kanssa kamppailevan asu- mispolulla. Päihteettömyysvaatimus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että retkahdukset johtaisivat itsestään selvästi asumisen päät- tymiseen, mutta hoitoon hakeutumista edellytetään. Työnteki- jät kohtaavat joskus myös perin pohjin tuhattuja asuntoja, jotka kertovat asukkaan elämäntavan kaoottisuudesta sekä päihteiden ja rikollisuuden toisiinsa kietoutumisesta. Huumeiden käyt- tö ja siihen liittyvä rikollisuus tuovat luottamusta murtavia salai- suuksia asiakassuhteeseen, kaaoksen asiakkaan elämään ja isot kustannukset järjestölle.

Että ne on aika rajui sit yleensä, ne kämpät...Se piti remon- toida lattiast kattoon. siin oli tilanne se, et taloyhtiö oli täysin kypsä. Ja häntä ei oltu tavotettu aikoihin. Ja sit me mentiin

sinne oven taakse, ni ovesta puuttu puolet, hänen huoneiston ovesta. Siinäpä sitte oltiin, että tämmöstä. Siis postilaatikost lattiaan puuttu siit, semmonen aukko oli siin ovesta... No sitte se jälkeenpäin kerto, et sehän oli ihan kioski se asunto, että huumekauppaa pyöritti sieltä. Ja sit se oli, et sit se käytti itte aika ronskisti sillon.... Mut tää on justiin sitä, että me eletään sen asiakkaan totuuden mukaan. Että ei se sanonu, ku mä sitte kysyin siltä, et nyt ihan oikeesti, et käytäks sä nyt mitään. Et kyl se sit niit aakkosii oli vedelly sillon aiemmin, ja sitte nytte se sano, että ei oo muuta, et alkoholia ja bentsoja menny sillon tällön. Mutta sitä ei sit tiedä, että mikä se on, hänen totuus.

Silta-Valmennusyhdistyksen asumispalvelut toteuttavat sovellettua asunto ensin -mallia, mutta järjestö tarjoaa myös päihteettömyyttä edellyttävää 12 askelen ohjelmaan perustuvaa yhteisöllistä kuntoutusta. Vapautuvalle vangille, joka on ehkä jo vankilan kuntouttavalla osastolla sitoutunut pitkäkestoiseen päihdekuntoutukseen, tämä vaihtoehto voi olla erinomainen jatkopolku.

No sen (kuntoutuksen, R.G) merkitystä ei voi mitata ees. Se on ollu ihan mittaamaton arvokas itselle. Et siellä oon oppinu käsitteelen tunteita ja vastoinkäymisiä. Puhumaan asioista ku asioista. Saanu paljon eväitä matkalle ja käyttäytyminen muuttunu ja kaikki. Siis se on ollu ihan, ihan mittaamattoman arvokas paikka itselle.

Suomessa ei myöskään ole toistaiseksi toteutettu alkuperäiseen asunto ensin -malliin kuuluvaa ympärivuorokautista moniammatillista tukea, niin sanottua ACT-mallia toisin kuin esimerkiksi Tanskassa. Kööpenhaminassa toteutetussa projektissa erityisesti kaikkein huonokuntoisimmat asukkaat arvostivat sitä, että asumissosiaaliseen työryhmään kuului sosiaalityöntekijä, psykiatri, sairaanhoitaja ja päihdetyöntekijä (Benjaminsen 2013). Moniammatillisessa tiimissä ammattilaisille muodostuu läheinen yhteistyösuhde asukkaisiin ja realistinen kuva heidän tilanteestaan. Vaikeasti sairaille päihteiden käyttäjille matalimmatkin kynnykset saattavat olla ylivoimaisia, jolloin kotiin annettavan moniammatillisen tuen merkitys korostuu. Etuovesta-hankkeen työryhmä oli saatavilla pääasiassa virka-aikaan. Tukea oli tarjolla kolme kertaa viikossa ja kriisitilanteissa hyvin nopeasti. Tämä toimintamalli sopii sellaisille henkilöille, jotka tarvitsevat tukea sosiaaliseen rakenteeseen kiinnittymisessä, kuten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen käyttö sekä koulutukseen ja työelämään hakeutuminen. Virka-aikaan rajoittuva tuki rajaa ulkopuolelle päihdekierteessä elävät ja vaikeista mielenterveydenongelmista kärsivät henkilöt. joiden elämä on kaoottista, kriisistä toiseen ajautumista.

K: *Miten näkisit tän huumeidenkäyttäjääsian, että voisko se olla, teillä, tulevaisuudessa mahdollista?*
V: *Ei tällä, ei näillä työajoilla ei oo mahdollista. Se on aivan liian haasteellista. Sillon pitää olla se viikonloppuseuranta ja, vähän niin kun päivystys sitten yötä päivää. Koska sillon, koska kun käyttää huumeita, niin se käyttäytymismalli asiakkaalla on erilainen, kun, sohlataan viinan kanssa. Se elämänhallinta pettää totaalisesti. Ja sillon asunnossa saattaa olla kymmenen ihmistä. Ja sillon järjestyssäännot sun muut, niin nehän on, eihän, se on aivan erilainen maailma sillon. Että ei näillä työajoilla, ja voin sanoa että, tällä henkilöstömäärällä ei, on liian haasteellinen malli huumeitten käyttäjien kanssa.*

Tutkimusprosessin kuluessa myös huumeita käyttäviä ja huumeikaupassa mukana olleita asukkaita sijoittui Etuovesta-hankkeen tukiasuntoihin. Asunto ensin -periaatteen lähtökohta, asuminen perusoikeutena, edellyttää, etteivät menneisyydessä tehdyt virheet ja epäonnistuneet yritykset vie oikeutta asuntoon. Hallitse-

maton päihdekäyttö ja siitä johtuvat asumishäiriöt johtavat uloskirjoitukseen tukiasunnosta, mutta ensisijaisesti asukkaita ohjataan hoitoon, ei asunnosta ulos.

Kyl mä olen sitä mieltä että, asiakkaiks pitää valita sen kaltasii ihmisiä, ketkä on valmiita sit kumminkin tarttumaan myös siihen hoitoonohjauksen mahdollisuuteen.Täs on kumminki päästy kokeilemaan sellaista et on ollu hoitoonohjauksia ja sitte on palattu asumaan, ja vieläköän ei oo sujunu. Ja sitte on vielä tehokkaampi hoito järjestetty asukkaalle että hän ei menettäis sitä asuntoo...

Käytännössä asukailta edellytetään ainakin jonkinasteista pyrkimystä desistanssiin ja päihdekäytön hallintaan ja valmiutta yhteistyöhön asumissosiaalisen työryhmän kanssa. Laittomien päihteiden käyttö ei kuitenkaan johda asumisen päättymisen, mikäli asumishäiriöitä ei ilmene. Kaikenlainen laittomien päihteiden käyttö on ristiriidassa desistanssin kanssa, mikä tuottaa ristiriitoja myös korvaushoitoon pyrkivien ja joskus myös korvaushoidossa olevien henkilöiden asuttamisessa.

Korvaushoitoon vaaditaan asunto, että se korvaushoito voi alkaa mut voidaanko me asuttaa korvaushoitojonossa oleva jolla pitää olla aktiivikäyttöä?

Työntekijän pohdinta tuo esiin sen, kuinka palvelujärjestelmä syrjäyttää: desistanssin tukemiseen sitoutuneen järjestön on vaikea asuttaa laittomia päihteitä käyttävää henkilöä. Asiakas puolestaan ei pääse desistanssia tukevaan hoitoon, ellei hänellä ole asuntoa.

Vapautuville vangeille oma asunto on lähes aina ensisijainen toive. He eivät pääsääntöisesti halua yhteisöllisiin asumismuotoihin, vaan omaan paikkaan, omaan rauhaan. Valinnan vapaus, itsemäärääminen ja oma tila ovat arvokkaita vankeuden jälkeen. Kaverin sohva voi tuntua asumisyhteisöä kotoisammalta ja ennen kaikkea vapaammalta asumisvaihtoehdolta, vähäisten vaihtoehtojen puristuksessa. Haittojen vähentämiseen perustuva asunto ensin -malli ei ole ratkaisu kaikkien asunnottomuuteen, mutta sen avulla on pystytty merkittävästi vähentämään pitkäaikaisasunnottomuutta, ja myös moni vapautuva vanki on vankilavuosien jälkeen saanut omalla avaimella lukittavan kodin. Mallin toteuttamisen suurin este etenkin pääkaupunkiseudulla on pienten vuokra-asuntojen riittämätön määrä ja siitä johtuva korkea vuokrataso. Myös tukiasuntojen määrä on riittämätön ja asunto ensin -periaatteella toimiviin asumisyksiköihin on pitkät jonot: kun pitkäaikaisasunnoton on viimein saanut oman asunnon, hän ei ihan heti halua muuttaa pois. Pääkaupunkiseudun ja myös muiden isojen kaupunkien asuntopulan vuoksi tuetun asumisen vaihtoehtoihin hakeutuu vapautuvia vankeja, jotka eivät tarvitse tukea lainkaan tai selviytyisivät hyvin kevyellä tuella.

Kyllä tää munkin asiakas, jolla siis kaikki sujuu, se ei tarvii oikeestaan missään tukee, se ei mua tarvii ,mihinkään. Se nyt ootellu VTS:ltä (kaupungin vuokratalosäätiö) sitä kämppää...

Toisaalta tukiasuntoihin ja päihteettömyyttä edellyttäviin asumisvalmennusyksiköihin hakeutuu henkilöitä, joiden päihteiden käyttö ja psykiatriset ongelmat vaativat ympärivuorokautista moniammatillista palvelua.

Jos päihteidenkäyttöä on niin paljon, että häiriöitä tulee, niin sitten yritetään, että voitaisko me miettiä sulle jotakin muuta asumismuotoa, missä sun elämäntapa ei aiheuta niin paljon häiriötä. Että tehtäisiin se hyvissä ajoin.



7. Tavalliseen lähiökerrostaloon

K: *Joo. Mites sitten, oliko sulla muita vaihtoehtoja ku tää Etuovesta?*
V: *Siis enhän mä ois saanu asuntoo mistään.*

K: *Ei VTS:ltä eikä..?*
V: *Ei, ei. En mä saa niitten kautta ollenkaan.*

K: *Onko joskus ollu?*
V: *Siis oon ollu joo, mutta ei ne anna mulle asuntoo menneisyyden takia.*

Asunnottomina vapautuvat vangit ovat pääsääntöisesti köyhiä, perusturvan varassa eläviä ihmisiä, joista useimmilla on taakanaan isot velat ja korvausvaatimukset. Rikosten ja päihteiden kanssa kamppailevien ihmisten elämäntapa altistaa kaikenlaisten tukiverkoston läpi putoamiselle, myös taloudellisten etuuksien katkeamiselle ja asunnon menetykselle. Asunto ensin -periaatteen mukaisesti pysyvä asunto on nähtävä perusedellytyksenä toipumiselle ja sen myötä aiempaa paremmille mahdollisuuksille toteuttaa omien toiveiden mukaista rikoksetonta elämää.

Sosiaalinen asuntotuotanto ei riitä asunnottomuuden poistamiseen. Rikosseuraaamusalan järjestöt ovat yksityissektorin kautta välivuokranneet asuntoja omille asiakkailleen, joko ostamalla tai

vuokraamalla asuntoja yksityisiltä vuokranantajilta. Tämä on asumissosiaalisen työn yksi muoto: tarjotaan köyhille ja monella tavoin leimautuneille, luottotietonsa menettäneille desistanssipolun kulkijoille mahdollisuus päästä sijoittumaan yksityisille vuokra-asuntomarkkinoille siten, että järjestö sitoutuu korvaamaan mahdolliset vahingot ja on vuokralaisen asemassa suhteessa vuokranantajaan.

Ja sit helmikuussa mä rupesin haalii näitä asuntoja, laitoin, että Silta-Valmennus haluaa vuokrata asiakkailleen, asuntoja. Mä laitoin tällasen ilmoituksen. Ja sitä kautta rupes tuleen yhteydenottoja, ja näille yksityisille vuokranantajille mä selostin tätä hanketta ja sanoin että, tää asiakasryhmä on syrjäytymisvaarassa olevia ihmisiä, että siellä on taustalla vankilataustaa, mielenterveyttä, päihdeongelmia ja selostin tän koko kirjon. Et mä sain sitä kautta sen yhteyden. Ja sitten, koska vuokranantajathan oli todella epävarmoja totta kai, että saako he vuokransa, ja pysyykö asunto ehjänä, niin mä kehitin tähän sitten tämmösen vastuuvakuuden. Et tämmönen paperi, että siinä Silta-Valmennusyhdistys takaa kokonaisuudessaan, jos siel asunnossa tapahtuu jotain vahinkoja. Ja siihen johtajan allekirjotukset ja vuokranantajan allekirjotus. Et tää vastuukuus, oli se, millä niitä sai, yksityiseltä sektorilta niitä asuntoja. Muuten ei olis kyllä saanu.

Asunto ensin -periaatteen lähtökohdissa korostetaan paitsi asunnottomien oikeutta asuntoon myös alueellisen segregaatin torjumisen ja sosiaalisen integraation edistämisen merkitystä. Asunnottomuudesta omaan asuntoon siirtyvät eivät tämän periaatteen mukaan sijoitu samoille, sosiaalisten ongelmien kuormittamille alueille, samoihin ongelmataloihin, vaan eri kaupunginosiin, kaupungin, järjestöjen ja yksityissektorin vuokralaisiksi. (Tsemberis 2010, 55–56; Busch-Geertsema 2013; Benjaminsen 2013, 3–4.) Pääkaupunkiseudulla asuntojen korkea hintataso rajoittaa asuntojen hankintaa siten, että Kritsin asunnot sijoittuvat hintatasoltaan edullisimmille alueille. Silta-Valmennusyhdistyksen asunnot sijaitsevat eri puolilla kaupunkia.

Mä muutin just tosta keskustasta tuohon X-lähiöön. Elikä tohon vähän sivumpaan niin mä tykkään ku se on sivummassa ja siit on hyvät kulkuyhteydet. Siin on punttisali vieressä ja siinä punttisalin yhteydessä on sellanen pieni nyrkkeilynurkka, missä mä käyn sitte nyrkkeilemässä aina.

Asunto ensin -periaatteeseen kuuluva hajasijoitetun asumisen ensisijaisuus sai kannatusta sekä asukkailta että työntekijöiltä. Lähes kaikki asukkaat olivat tyytyväisiä asuntoonsa ja sen sijaintiin. Asuinalueen rauhallisuus, ystävälliset naapurit, hyvät kulkuyhteydet tai liikuntapuiston läheisyys tekivät asuinympäristöstä viihtyisän

Mun mielestä siel on rauhallista... Toi on nyt mulle kaikista paras asuinympäristö. Tällä hetkellä erittäin hyvin menee siinä, että ei oo mitään problemaa.

K: *Onko asunto mieluinen?*
V: *On. Ja vielä niin hyvällä paikallakin.*

Kuitenkin myös haja-asuttamisesta voi seurata sosiaalisten ongelmien alueellista kasautumista ja segregatiota, yksinäisyyttä ja leimautumista. Tästä on kokemuksia esimerkiksi Ruotsissa ja Iso-Britanniassa (Pleace ym 2015, 40–43). Toistaiseksi ei ole tutkimustietoa siitä, millä tavoin ja missä määrin haja-asuttaminen ja kodin saaminen edesauttavat sosiaalista integraatiota ja sen myötä desistanssia. Aivan kaikille tutkimukseen osallistuneista asuinalue ei ollut mieluista. Tällöin asunto sijaitsi lähiössä, jossa asui liian monta aiemmista elämänvaiheista tuttua kaveria.

Siis siellä on mun kaikki ne kaverit kenen kans mä oon aiemmin liikkunu. Siellä käytiin vähän väliä oven takana potkimassa ovia ja hakkaamassa ovia ja vääntelemässä postiluukkuja.

Vapautumisen jälkeen ei aina ole ketään odottamassa, ei ainaakaan silloin, jos yrittää pysytellä kaidalla desistanssipolulla. Vaila ammattitaitoa ja työkokemusta vapautuva päihdetaustainen vapautuva vanki rikosrekistereineen ei ole myöskään ykkösjällä vapaita työpaikkoja täytettäessä. Yksinäisyys ja päivien tyhjiys ovat osoittautuneet suuriksi ongelmiksi, joihin asunto ensin -mallin mukaisilla asumispalveluilla on pystytty vastaamaan vain vähän. (Pleace 2011, 113–122; Johnson & Parkinson & Parcell 2012, 10–12; Pleace ym. 2015, 36–67.)

Tulee huonompia hetkiä, voi olla että ei pääse ollenkaan asunnosta pihalle, аваako ees ovee.... Ja se täytyy aina muistaa että osalla meidän asiakkaita on myös mielenterveysongelma, ei pelkästään päihde.

Sillon yhes vaihees mul meni ihan hyvin X-kaupunginosassa että sitä tottu oleen yksinkin. Mutta sitten se lähti käsistä, sitten se ei ollutkaan enää niin mukavaa, että sitä yksinäisyyttä sitte lähti tonne. Se varmaan ehkä teki, se yksinäisyys. Sillon kun

mulla lähti ihan käsistä, mul tuli yks kaveri käymään ja se sit lähti ihan lapasesta. Ei mulle oikeestaan mitään silleen sattunu, se oli vaan se yksinäisyys, mikä vähän vei tonne.

Laitostumisen seurauksena on vaikea ottaa vastuuta omasta elämästä, eikä aivan yhteiskunnan laidalle ajautuneilla ihmisillä ole siihen monia mahdollisuuksia tarjollakaan. Näköalattomuus päivittäisessä elämässä johtaa ikävystyneisyyden, yksinäisyyden ja tarkoituksettomuuden tunteisiin, jotka puolestaan altistavat päihteiden käyttöön ja sen myötä rikoksiin. Myös vaikeudet selviytyä päivittäisessä elämässä altistavat rikoksille. Suoraan suljetusta laitoksesta vapautuminen on erityisen vaativaa ja riskialtista. Kuitenkin on nimenomaan asunto ensin -periaatteen mukaisesti, että järjestö tarjoaa asunnon ja intensiivistä tukea myös suoraan muurivankilasta, vailla kuntoutusta, vapautuvalle.

K: *No mites sit sen eristyksen jälkeen tommonen itsenäinen asuminen ja oleminen? Oliko hankalaa?*
V: *Siis enhän mä, niin kummallista kun se onkin, niin musta on tullu niin läheisriippuvainen ihminen, että en mä yksin pärjäis ollenkaan.*

K: *Anteeks nyt mä en ihan ymmärtäny.*
V: *Niin siis musta on tullu niin läheisriippuvainen ihminen, että täytyy koko ajan olla toinen ihminen vierellä, että selviää arkisista asioista.*

Yksinäisyyttä, sosiaalisia pelkoja ja vaikeuksia selviytyä erilaisista arjen vaatimuksista ei ratkaista pelkän asunnon avulla. Hajasijoitettuun asumiseen liittyvää niin sanottua liikkuvaa tukea on usein kutsuttu kevyeksi tueksi vastakohtana asumisyksiköiden ympärivuorokautiselle asumissosiaaliselle työlle. Kevyen tuen mallien on kuitenkin oltava riittävän intensiivisiä silloin, kun arkisten asiointien hoito on ylivoimaista ja kotiin eristäytymisen tai päihteiden käyttöön turvautumisen riski kasvaa suureksi.

V: *Mulla on oma asunto mutta enpä mä oo siellä omalla asunnolla paljoo ollu.*

K: *Aha. Et se yksinolo on niin vaikeeta?*
V: *Nii.*

K: *Kuvaatko vähän, että mikä siin, tuleeko siinä ahdistava tunne vai..?*
V: *Siis ei mun tuu tehtyä ruokaa ja mun tuu tehtyä yhtään mitään. Mää vaan oon.*

Kuitenkin, desistanssin ja asuntoon kotiutumisen näkökulmasta on muistettava subjektiivisten merkitysten tärkeys: yksin oleminen ei merkitse kaikille yksinäisyyttä, vaan tilaa olla rauhassa.

Hyvin viihdyn kuiteskin omissa oloissani. Pidän siitä että saan olla yksin ja lukee tai kattella rauhassa televisioo ja sillai ettei mun tarte töitten jälkeen huitoo menee tonne kaupungille.

Päihteiden käyttö ei myöskään itsestään selvästi johda asumisen ongelmiin, vaikka päihtyneenä tehdyt rikokset olisivat monta kertaa aiemmassa elämänhistoriassa vieneet vankilaan. Vihdoin saatu oma, kodiksi koettu, asunto halutaan säilyttää.

K: *Onko ollu mitään semmosta ongelmaa et olis kavereita humalaisena ollu tulossa tänne?*
V: *Ei. Että kyllähän mää oon ihan selväks tehny kaikille että täällä ei, tääl ei ryypätä enkä mää pidä tätä yömajana.*



8. Vapauteen valmennus -palvelu: asumissosiaalinen työ osana asteittaista vapauttamista

Ne (vankilan työntekijät) kysy että haluaisinko mä, että nyt on alkamassa tämmönen uus systeemi, tämmönen vapautuvien vankien yksikkö, et se on semmonen portaittainen vapautuminen, että haluaisinko mä lähtee siihen, että mä olisin sopiva ehdokas. Ja, sitte mä ajattelin tosiaan että no totta kai, miksen mä lähtis...

Vapauteen valmennus -palvelussa keskityttiin sananmukaisesti vapautumisen valmisteluun, mikä tarkoittaa toimeentulon ja asumisen järjestämistä, ohjausta itsehoitoryhmiin tai psykososiaalisiin palveluihin, työhön ja koulutukseen liittyvien mahdollisuuksien selvittelyä sekä asiakkaan niin halutessa myös lähisuheteisiin, rikokseen tai muihin henkilökohtaisiin asioihin kohdistuvia keskusteluja. Luvun alkupuolella keskitytään vapauteen valmennus -palvelussa toteutetun asumissosiaalisen työn sosiaaliseen ulottuvuuteen. Luvun jälkimmäinen osuus painottuu asumisen kysymyksiin, erityisesti asunnon hankintaan jo rangaistusaikana.

K: *Muistele sitä kun kävit täällä haastattelussa, että minkälainen käsitys tuli siitä?*
V: *No tuli käsitys et täällä pääsee just hoitaa asioita esim asunnot ja nämä, että järjestää itelleen ja tottua siviiliin ennen köpääsee vapauteen sitten loppuviimein.*

Vapauteen valmennus -palvelun toiminnassa painottui voimakkaasti asiakkaiden kiinnittäminen palveluihin jo vankeusaikana ja samanaikaisesti myös palvelujen aiempaa vahvempi sitouttaminen rikostaustaisten asiakkaiden parissa tehtävään työhön. Ihmissuhdetyöllä oli vahva osuus.

Pyritään sellaista palautetta antamaan, mikä liittyy sinuun ihmisenä. Ei aina liity tekemiseen tai suorittamiseen.

Kaikilla asukkailla, jotka siis olivat ehdotonta vapausrangaistusta suorittavia miesvankeja, oli oma vastuutyöntekijä, jonka kanssa heillä oli mahdollisuus yksilökeskusteluihin. Yhteisöllinen työskentelytapa kiinnittyi elämään yhteisön arjessa ja asiakkaat osallistuivat siihen vaihtelevasti. Useimmat olivat säännöllisesti mukana aamuryhmissä, mutta työssä tai opiskelussa käyvät ei-

vät juuri lainkaan. Toiminta räätälöitiin varsin pitkälle asiakkaiden elämäntilanteiden mukaisesti.

Se on mun mielestä semmonen yks meidän ehkä tärkeä tehtävä semmosten henkilöiden kanssa joilla on pitkä päihteidenkäyttöhistoria eikä välttämättä tarvi olla ees niin pitkäkään tai se että se olis kokoaikaista mutta se tavallaan että me voidaan tässä auttaa ja tukee siinä havainnoimaan, arvioimaan sitä omaa tuen tarvetta.

Vapauteen valmennus -palvelun toiminta jakautui vankilassa tehtävään työhön ja järjestön tiloissa, vapautta muistattavissa oloissa tapahtuvaan toimintaan. Vankiloitten kanssa tehtävä yhteistyö teki mahdolliseksi jatkumoiden rakentamisen suoraan vankilasta vapauteen valmennus -palveluun siten, että vankilassa tehty kuntouttava työ loi perustan siviilinomaisissa oloissa jatkuvalle työskentelylle. Vapauteen valmennukseen oli mahdollista sijoittua niin suoraan suljetusta laitoksesta kuin avolaitoksesta. Edellytyksenä oli päihteettömyyden lisäksi se, että vangin täytyi osoittaa ainakin jonkinasteista kiinnostusta desistanssiin ja sosiaalisen tilanteen työstämiseen yhteistyössä työntekijöiden ja asiakasyhteisön kanssa. Palvelu oli suunnattu niille vangeille, joiden elämäntilanteeseen oli kasautunut sosiaalisia ongelmia, mutta sillä oli myös selkeä ennalta ehkäisevä merkitys. Vapauteen valmennus -palvelu tarjosi nuorelle ensikertalaiselle mahdollisuuden korjata niin läheissuhteita kuin järjestellä työ- tai koulutuspaikkaa ennen vapautumispäivää. Vapauteen valmennus -palvelussa työntekijät olivat läsnä ja joustavasti saatavilla milloin mihinkin tehtävään:

Tässä on kuitenkin sitä aikaa. Just silleen että hirveen nopeesti pystyy reagoimaan. Ehkä joutunu sanomaan että tänään en ehdi, katsotaanko huomenna. Mut ettei se mee niin kun että no katotaan ens viikolla tai näin... Sitte se on erilaisten lomakkeitten täyttämistä ja, KELA:n asiointia, ulosottomiehen kans asiointia, verotoimistossa asiointia, työkkärissä asiointia koulutusmahollisuuksien selvittämistä. Monenlaista. Sitten on puhuttu paljon myöskin lasten asioista. Kun tietävät että kun tulee lastensuojelupuolelta, niin paljon mietityttää sitten semmoset jutut että miksi näin tai miksi ei näin tai mitä tässä pitää tehdä ja miten pitää toimia.

halunneet minkäänlaiseen tuettuun asumiseen, oli onnistunut hankkimaan asunnon yksityiseltä vuokranantajalta. Kun valinnan mahdollisuudet ovat rajautuneet sekä järjestöjen että kunnan osalta pois, ainoaksi vaihtoehdoksi jää yksityinen sektori. Realistiset mahdollisuudet riippuvat suuresti asuinkunnan vuokra-asuntotilanteesta. Omatoimisessa yritteliäisyydessä vapautteen valmennus -yksikön merkitys oli ratkaiseva, koska vangit saattoivat pitkäjänteisesti ja vapaasti keskittyä asunnon hankintaan ja saivat halutessaan työntekijöiltä neuvoja.

Se löyty ku itte soitteli. Ihme kyllä löyty ku on luottotiedot men-ny ni se on aika työn ja tuskan takana.

Mä muistan kun me oltiin yks sunnuntai kattomassa asunto-näyttöjä. Ja, mä kävin sit läpi sitä tilannetta hänen kanssaan et, me voidaan mennä niihin asuntonäyttöihin yhdes. Meil oli kolme asuntoo mitä piti käydä kattomassa ja, että, mä voin tul-la mukaan sinne et mä oon ollu ennenki tälläis tilanteissa että kukaan ei saa koskaan tietää et mä oon... et mä oon sun kaveri ja mä oon tässä, vaan sun kuskinä. Mut et hän ei halunnu mua sinne lainkaan niihin näyttöihin et mä odotin aina pihalla sitte häntä. Autossa. Ja sit meni muutama asunto ohi sen takia ku se oli sössiny ne itte niissä, epämääräsissä, keskusteluissa. Me oltas saatu se ensimmäinen asunto jos mä oisin ollu siellä mukana. Mut että, hän halus niin umpiluuna hoitaa itte sillä, ”ei tarvii auttaa” -menteliteetillä.

Asunnon hankinta ei ole yksittäinen tapahtuma, vaan prosessi, jonka tuloksena sopiva asunto saadaan parhaassa tapauksessa hankituksi. Tällä tavoin vahvistetaan vapautuvan vangin vastuunottoa asioitten järjestämisestä ja kokemusta siitä, että omaan tilanteeseen voi itse vaikuttaa. Myös itsemäärääminen, oikeus kieltäytyä avusta ja hoitaa tilanne omin voimin, toteutuu. Työntekijä on vain luomassa edellytyksiä vangin omalle toiminnalle. Kokemus toimijuudesta, oman elämän hallinnasta voi olla arvo sinänsä, vaikka lopputulos saattaisiolla työntekijän avustamana parempi. Edellä oleva sitaatti kertoo paitsi omatoimisuudesta ja asunto ensin -periaatetta toteuttavasta valinnan vapaudesta myös siitä, kuinka hyvä tilanne on niillä vangeilla, jotka vapautuvat asteittaisen vapauttamisen kautta verrattuna heihin, jotka suorittavat tuomionsa loppuun saakka suljetussa laitoksessa.

Omaehtoinen toimijuus synnytti myös vankien keskinäistä vertaistukea asuntojen etsinnässä, joka oli suurella osalle vapautteen valmennus -palvelun asiakkaista kaikkein suurin huolenaihe. Työntekijät olivat käytettävissä opastajina ja liiankin aktiivisten asunnon hakijoiden rauhoittelijoina.

Joo, kyllä tossa heti jos joku löytää jonkun kämpän, tossakin toi yks toinen kaveri sai asunnon pari viikkoo sitten niin kyllä se jos se näkee netissä kämpän tai lehdessä ennen mua, tai jotain muuta ni, sanoo heti et hei tuol oli tommonen. että ookko soittanu ja noin.

Vaikka on tämmöstä, itsellistä kykyä näitä asioita hoitaa ja haluakin niin sit myös nää miehet välillä kysyy sitä neuvoa että jos mä pistän tän, asuntoilмотuksen, hakuilмотuksen tähän lehteen niin mitenkähän mä voisin, ilmasta tän asian, että jos mä haluan tätä kertoa niin mitenkä sen vois laittaa ja sitten yhdessä on mietitty että mitenkä se on fiksu laittaa. Mutta myös on sitte tämmösiä miehiä jotka on itsenäisesti hoitanu näitä asioita niin sitten on myös, vähän toppuuteltu että ei noin kannata tehdä että et voi nyt mennä kirjoittaa niitä kahta vuokrasopimusta ihan varmuuden vuoks alle. Myös täytyyny lyödä vähän, jarruakin päälle jossain kohti.

Aineistofragmentti kertoo asiakkaan omaa toimijuutta kunnioittavasta työskentelyotteesta. Työntekijä on joustavasti käytettävissä, miettimässä asiakkaan kanssa, kuinka vapautumassa oleva vanki voi rakentaa itsestään kuvan luotettavana vuokralaisena. Vapautteen valmennus -palvelu osana asteittaista vapauttamista oli osaltaan purkamassa suljetussa laitoksessa kasautuvaa passiivisuutta ja kokemusta siitä, ettei itse voi vaikuttaa omiin asioihin. Kuitenkin tutkimusprosessin aikana tuli selväksi, että vapautuvan vangin mahdollisuudet omatoimiseen asunnon hankintaan niin yksityisiltä kuin julkisilta vuokra-asunto-markkinoilta ovat heikot. Köyhä ja työtön, luottotietonsa ja ehkä aiemman asuntonsa menettänyt ex-vanki on toivevuokralaisen vastakohta.

Kyllähän mää nyt oon hakenu VTS:ltä ja VVO:lta ja Sato ja mitä niitä kaikkee onkaan. Mut ne kaatuu aina luottotietoihin.

Soitin sinne että, mulla on hakemus siä sisällä että mitenkäs, oiskos mahdollista saada tämmöstä asuntoo mitä mä oon teillä kattellu. Niin sano että ”joo että odotas hetki” ja soittaa vähän ajan päästä takasi että, ”katotaan noi sun tiedot tuolta hakemuksesta”. Mä olin sinne hakemukseen laittanu että mulla on luottotiedoissa merkintä, mutta vuokravelkaa ei ole. Vuokrani oon aina hoitanu kunnonla sillon joskus ku niitä on ollu kämppiä. He soitti parin minuutin päästä takasin että ”jaa merkintä vai, kyllä nää sun luottotiedot on niin karua luettavaa että, me ei vuokrata näillä tiedoilla kenellekään yhtään mitää”. Ja tämäkin näillä sanoilla. Se että ku, parista paikasta tulee tommosta tekstiä niin se, vetää pikkusen mielen maahan ettei oikein jaksais yrittää.

Vaikeudet asunnon järjestymisessä haittasivat keskittymistä muuhun elämäntilanteeseen vapautteen valmennus -palvelussa. Pettymys purkautui kokemuksena *Mää tarviin vaan sen asunnon. Näillä ihmisillä (yhteisö) ei ole mulle mitään annettavaa.*

Asumisen järjestäminen ei ollut vapautteen valmennus palvelun ensisijainen tehtävä. Asumisen järjestelyyn liittyvän työn iso osuus ohjaajien työssä ja vankien huolissa, vahvistaa omalta osaltaan sitä, kuin asunto on perusedellytys muiden sosiaalisten ja terveydellisten ongelmien hoitamiseksi. Vapautteen valmennus -palvelu tarjosi tilan ”heidän yhteisöllisyyden” eli vankien oman vertaistukitoiminnan rakentumiselle, jossa asunnotomana vapautuminen ja toive itsenäisestä vuokra-asunnosta yksityissektorilta on monia yhdistävä tekijä. Tukea on joustavasti saatavilla, myös kevyttä tukea eli neuvontaa asunnon hankinnassa. Kokemus siitä, että sosiaaliseen rakenteeseen on mahdollista päästä kiinnittymään, asioita on mahdollista hoitaa siten, että ne edistyvät toiveiden mukaisesti, vapautumista on mahdollista toteuttaa suunnitelmallisesti, vahvistavat desistanssia tukevaa toiveikkuutta. Onnistuneissa kohtaamisissa sosiaalityöntekijät etsivät kategorioiden ja stereotyypioiden takaa ihmistä vahvuuksineen ja rajoituksineen. Eettisesti toimivassa sosiaalityössä työntekijät pohtivat moniulotteisesti prosessissa osallisina olevien ihmisten näkökulmasta toiminnan mahdollisuuksia sekä eri vaihtoehdoista aiheutuvia seurauksia. Eettisesti toimivassa yhteistyössä myönteinen ja vastavuoroinen asenneilmapiiri rakentaa luottamuksellista yhteistyösuhdetta. (Märika 2015, 72). Vahvuuksien etsintä konkretisoituu yhteistyönä, jossa asukasta tuetaan itse etenemään kohti unelmaansa eli järjestämään itselleen mieluisan asunnon.



9. Asunto sosiaalisen tilanteen perustana

Asunnottomuutta voi tarkastella osana kokonaiselämäntilannetta, jolloin asunto on perusta muiden ongelmien käsittelylle ja vaikeuksien hallinnalle. Asunnon menettämistä voi seurata elämänhallinnan menetys: kaikki mitä on saatu alulle desistanssi-polulla tuhoutuu jopa yhdessä päivässä. Asunnottomana joutuu olemaan toisten varassa, toisten armoilla. Oman tilan hallinta on itsemääräämisen perusta ja siksi asunnottomuus on niin nöyryyttävä tila. Asunto ensin -periaatetta toteuttava tuettu asuminen voi suojata asunnottomuudelta myös äärimmäisessä köyhyydessä, tilanteissa, jolloin rahaa ei ole yhtään. Asunnottomina vapautuvat vangit ovat pääsääntöisesti köyhiä, perusturvan varassa eläviä ihmisiä, joista useimmilla on taakkanaan isot velat ja korvausvaatimukset. Rikosten ja päihteiden kanssa kamppailevien ihmisten elämäntapa altistaa kaikenlaisten tukiverkostojen läpi putoamiselle, myös taloudellisten etuuksien katkeamiselle ja asunnon menetykselle.

No esimerkiksi nyt tässä tilanteessa ku mä en oo saanu rahaa mistään niin mä en tiedä että mitenkä mä olisin yksityisen, kans pärjänny. Mä luulen et mä oisin voinu saada monoja kämpästä. Mä luulen että nyt oltas aika lähellä sitä että mä sain fin judut kämpästä. Sen takia ku mä en oo saanu rahaa.

K: Niin ja sitte menis kaikki?
V: Niin, no sitten ei ois millään mitään väliä, sen mä tiedän. Se olis jo itsetunnolle sellanen juttu mulle. Ku mul on ollu kyllä

aina asunto... Niin en mää vois kuvitellakaan niin kenenkään toisen nurkissa olemista.

Asumisen pysyvyys toteutuu poluttamisen kautta, mikä tarkoittaa tukiasumisen määräaikaaisuutta ja sitä, että tukiasunto on yksi vaihe asumispolulla. Siirtymä kaupungin vuokralaiseksi edellyttää onnistunutta tuetun asumisen vaihetta ja yhteistyötä tuen tarjoajan kanssa. Järjestön tukiasunto voi olla monella tavoin kiinnipitävä, asumisen jatkuvuutta vahvistava ympäristö, vaikka ei olekaan asunto pysyvällä vuokrasopimuksella. Asumispolku on eräänlainen ”sekamalli” (mixed model), johon kuuluu sekä asunto ensin -mallin että porrasmallin elementtejä. Asunto ensin -mallin periaatteisiin kuuluu asumisen pysyvyys, mikä ei määräikaisiin tukiasumissuhteisiin perustuvalle asumispolulle aivan tyylipuhtaasti toteudu. Asukkaat joutuvat muuttamaan tukiasunnosta onnistuneen asumisjakson jälkeen, mikä ei voi olla vaikeutamatalla kokemukseen tukiasunnosta ”ei-aivan-kotina”. Alkuperäisessä mallissa lähtökohtana on myös tukisuhteen pysyvyys niin kauan kuin asiakas tukea tarvitsee.

Tää polutushan kuulus mennä sillai, että nyt kun meil on puolesta vuodesta puoleentoista vuoteen asiakas, meidän palvelussa, sen jälkeen VTS:ltä otetaan asunto Sillan nimiin. Ja asiakas tulee siihen alivuokralaiseks ja puolen vuoden jälkeen jos homma on toiminut, niin sit hänelle siirretään suoralla sopimuksella VTS:n kanssa. Et tää on näin pitkä polku kuitenkin.

